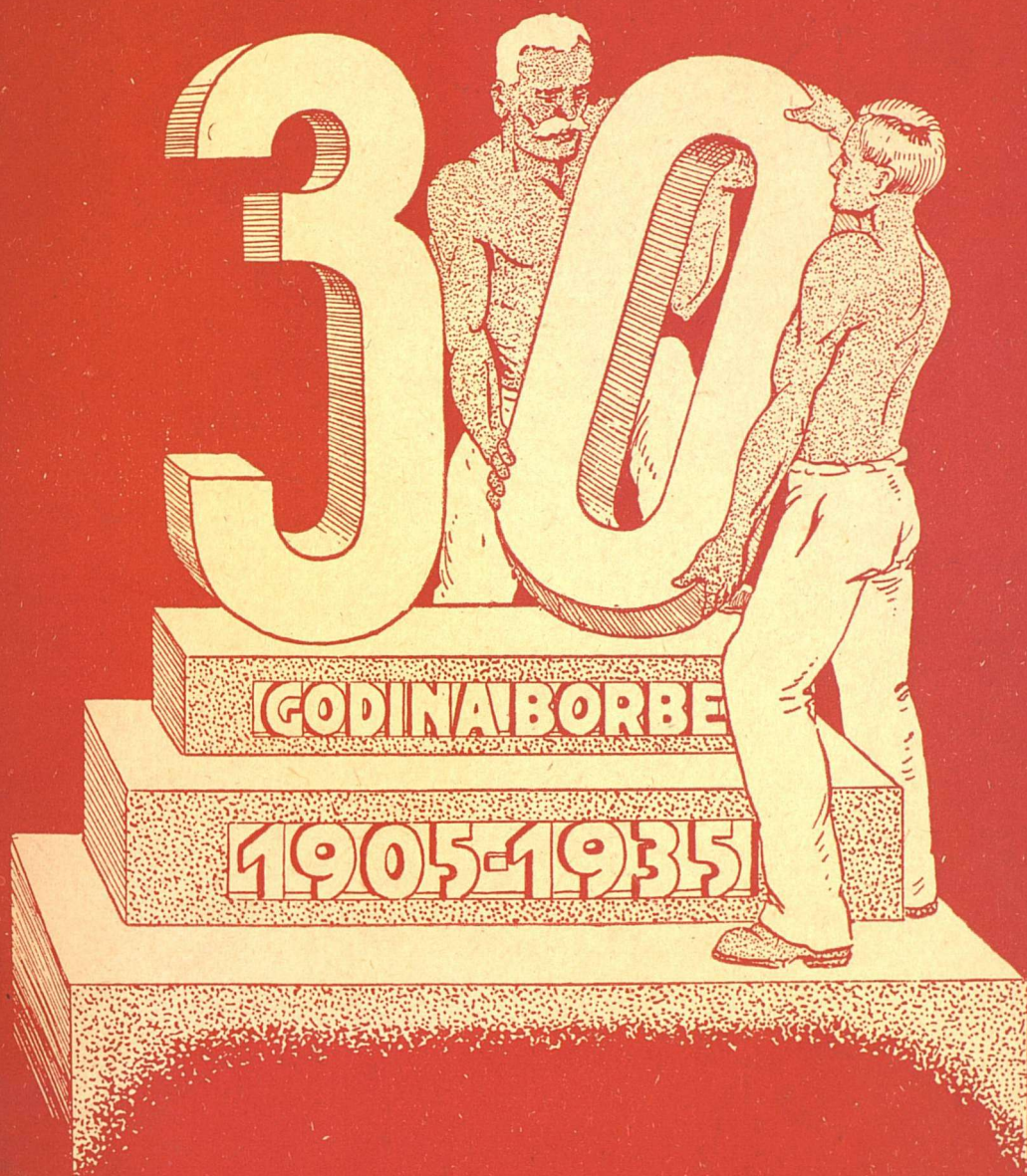
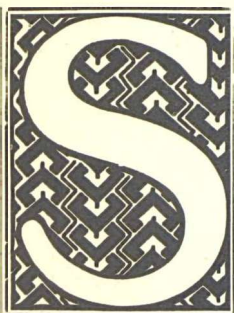

PODRUŽNICA SAVEZA GRAĐEVINSKIH RADNIKA SARAJEVO

1905

POMENICA
30-GODIŠNJEG
RADA I BORBE
GRAĐEVINARSKIH
RADNIKA
U SARAJEVU

PRILOG ISTORIJI RADNIČKOG
POKRETA u BOSNI I HERCEGOVINI

*Izdaje Podružnica Saveza građevinarskih
radnika u Sarajevu*

UREDIO FRANJO RAUŠER

1935

49174

oktobro 1935

**Štamparija „Bosanska Pošta“
Josip Brefler, Sarajevo**

*„Starim borcima u spomen ~
mladima na ugled“...*

Odazivajući se pozivu odbora podružnice Saveza građevinarskih radnika, da mu povodom proslave tridesetgodišnjice rada i borbe građevinarskih radnika u Sarajevu uredim ovu malu spomenicu, koja bi mlade generacije potstrekavala na rad, ja se ovom pozivu, kao dugogodišnji član i kao jedan od osnivača sindikalne organizacije građevinarskih radnika u Sarajevu, rado odazivam, šta više, smatram se njime počašćen sa strane odbora.

Cilj je ovoga spisa da mlađoj generaciji sačuva uspomene na herojske borbe, koje su stariji drugovi vodili kroz trideset godina za popravak položaja građevinarskih radnika i da joj dade potstreka i izdržljivosti u borbama, koje ona treba da vodi i koje joj pretstoje u nastojanju da se radniku izvojuju bolji uslovi života.

Istorijska borbi radničke klase u celom svetu pokazuje da uspeši, često puta, ne zavise samo o svesti i slozi onih koji borbu vode, već i o žrtvama svih vrsta, na koje su spremni da podnesu za uspehe u borbi. O tome imade mnogo tipičnih primera u istoriji razvitka radničkog pokreta, a tih primera ima i u istoriji rada organizacije građevinarskih radnika u Sarajevu, i ti primeri mlađoj generaciji treba da dadu potstreka za izdržljivost u borbama koje ih čekaju; oni ih trebaju da trgnu iz začmalosti u koju su pali. Od starijih drugova, koji su se već istročili u borbama, u koliko ih je još u životu, ne mogu se više očekivati žrtve. Oni mladima mogu samo da posluže savetom iz svog bogatog iskustva. Za trajan uspeh pokreta i njegovih borbi nije dovoljna samo organizovana masa bez ikakvih ideala i poznavanja cilja borbe koja se vodi. Zato mlađa generacija treba među radnu masu da unosi nov i još uvek svež socijalistički idealizam i mladenačku energiju. To je potrebno ne samo radi stvaranja zdravoga temelja pokreta, već i radi toga da duhovi ne malakšu u slučaju časovitih neuspeha u borbama. Mnogobrojni primeri u istoriji razvitka i borbe radničkog po-

kreta u svetu pokazali su do sada, da su svuda tamo gde je organizovana masa bila svesnija, borbe bile lakše, uspešnije i da eventualni gubitak u borbi nije doneo velike štete celini, jer su se borci, svesni svog cilja i razloga neuspahu, ubrzo opet pribrali i još većom energijom i verom u uspeh nastavili borbu.

Tome cilju posvećen je i ovaj spis sa prikazom razvitka i borbe organizacije koja ove godine slavi svoju tridesetgodišnjicu.

Franjo Raušer

Istorija razvika organizacije građevinarskih radnika

Bosna i Hercegovina, deo današnje naše ujedinjene države Jugoslavije, bile su pre ujedinjenja pod upravom i težnjama bivše Austro-Ugarske Monarhije. Težnja Austro-Ugarske Monarhije, radi koje je ona 1878. godine ove krajeve okupirala, nije bila u tome da narodu ovih krajeva dade slobodu već da ga radi svojih daljnjih imperijalističkih ciljeva i težnja i dalje zadrži u ropstvu i neznanju. Ali, kao što se ni jedno ropstvo nigde trajno nije moglo održati, tako se ni političko ropstvo u ovim krajevima, naročito pod uticajem slobodnijeg vazduha sa strane, dugo nije moglo održati. Uzalud su bile sve policijsko-upravne mere i stege i politička demagogija prema pojedinim verskim i plemenskim razlikama. Probudena narodna svest dala je u više mahova i na razne načine oduška svome nezadovoljstvu i to se nezadovoljstvo docnije počelo manifestovati i u redovima radnika, čiji je položaj bio vrlo težak. Radnici su tada bili bez ikakve zaštite ma s koje strane, izloženi na milost i nemilost poslodavcima. Sloboda štampe, sastajanja i udruživanja, uopšte građanske slobode bile su nepoznate stvari i o tome se nije smelo govoriti. Radno je vreme bilo od zvezde do zvezde, tj. od izlaska do zalaska sunca. Od akordnog sistema rada, koji je tada vladao i koji ni danas još nije iskorenjen, mnogim su radnicima ostala grbava leđa.

Za ilustraciju prilika, koje su tada vladale, neka posluži ovaj karakterističan primer: Radnici su pre 1906. godine uobičajili praviti takozvani »Blaumontag«, tj. razbijati mamurluk ponedjeljkom iza kakve pijanke nedeljom. Mnogima je ponedjeljak bio miliji nego nedelja, i ako je to bio vrlo ružan i štetan cbičaj. To »veselje« je, međutim, radnicima kvarilo policiju, naročito za vreme čuvenog Berksovog policijskog režima, racijama po kafanama i gostionicama. Koga bi tu zatekla da slavi »Blaumontag«, toga bi predvela i dala mu metlu u ruke da čisti sarajevske ulice i uveseljava prolaznike. Pojedinci, koji su bili svesniji i otporniji, kada bi prigovarali političkom i eko-

nomskom sistemu koji je tada vladao, ubrzo bi se našli s onu stranu brave i ako su bili stranci, a većina kvalifikovanih radnika su tada bili iz Austro-Ugarske, oni bi brzo bili otpremljeni preko Save, »per šup«, a pogotovo ako se za njega saznalo da je organizovan ili, čak šta više još, da je socijalista. Takav bi unapred bio okvalifikovan kao buntovnik. U godini 1904/1905 događalo bi se već češće da bi zalutao koji organizovani radnik u Sarajevo da traži posla. Od tada i potiče koren današnjih naših modernih sindikalnih organizacija u Bosni, a na prvom mestu organizacije građevinarskih radnika u Sarajevu.

Građevinarski radnici su u Sarajevu tada bili najznačajnija i najmnogobrojnija struka radnika, jer se u to vreme mnogo gradilo, podizalo moderno evropsko Sarajevo. Onda se godišnje podizalo 30 do 50 velikih kuća i velik broj državnih zgrada. Velika građevna radinost privukla je i veliki broj radnika, tako da je godišnje, preko sezone, bilo zaposleno preko 1000 zidara i tesara, a uz ove veliki broj pomoćnih i ostalih radnika. Radi toga se veliki broj građevinarskih radnika beskućnika, stalno nastanio u Sarajevu, jer je u njemu često puta našao prolazne zarade i za vreme mrtve sezone, i radi toga su građevinarski radnici, po svom velikom broju, igrali važnu ulogu u Radničkom pokretu, koji se onda počeo podizati.

Godine 1904 dobilo je jedno strano preduzeće gradnju velike vladine palate u Sarajevu, tada takozvane »bele vlad«, koje je dobavilo veći broj radnika iz Austrije, koji su bili organizovani. Njima kod kuće, kada su vrbovani za rad u Sarajevu, nije rečeno kakve su radne prilike u Sarajevu. Zato su se oni razočarali kada su došli u Sarajevo. Tu su naišli na 12-satno radno vreme (u Austriji je već tada bilo 10-satno radno vreme) i sistem rada protiv koga su se oni počeli buniti. Čudili su se ostalim radnicima kako mogu da podnose tako dugo radno vreme i govorili im kako treba da se organizuju i bore za bolje uslove rada. Radnici su slušali izlaganja o organizaciji i načinu borbe, čudili se, ali nikako nisu mogli da razumiju te stvari, kao što, nažalost, i danas još ima veliki broj radnika, kojima, kao i onda, te stvari izgledaju kao priče iz 1001 noći. Kako su ti strani radnici neprekidno ispoljavali svoje nezadovoljstvo, i ako su im nadnice bile veće od domaćih radnika, preduzeće ih je brzo otpremilo natrag da ne bi »zarazili« ostale radnike. Kada je nastala mrtva sezona i kada su se građevinarski radnici, po običaju, nedeljom pre podne sastajali pred crkvom, onda se iz njihovog međusobnog razgovora moglo videti da su pričanja austrijskih radnika na njih ipak ostavila veliki utisak, jer su se stalno savetovali šta da preduzmu da se radno vreme skрати. I jednog se dana njih nekolicina odlu-

čiše da podnesu Vladi molbu da odobri, odnosno da naredi da se zavede 10-satno radno vreme. Pokupiše priloge za trošak molbe i odoše kod advokata Fišera da im napravi molbu. Molba je načinjena i predata, ali na rešenje se uzalud čekalo. To je pitanje, za vreme mrtve sezone 1904/1905 godine, bilo predmetom stalnih razgovora, kako i na koji način da se dođe do kraćeg radnog vremena. Najzad su se pojedini odvažniji drugovi počeli sastajati u stanovima pojedinih drugova, a najčešće kod nekog Brajkovića, tesarskog radnika, koji je bio pazikuća u jednoj velikoj kući. Kod njega sastanci od 3—4 lica nisu bili sumnjivi, a u proleće 1905 godine počeli su se nedeljom zakazivati sastanci izvan varoši. Jedan od većih sastanaka bio je n. pr. iza jevrejskog groblja nad Kovačićima, koji tada još nisu bili izgrađeni. Groblje je pružalo dobar zaklon bojažljivim učesnicima sastanka. Docnije se, i usuprot velike opreznosti, događalo da je policija našla trag našem sastajanju, te nas tako jedne nedelje, kada smo se već bili više okurazili, iznenadila na sastanku kod »Krajtmajera« na Kovačićima, na kome je bilo radnika i drugih struka, koje je bio počeo okupljati neki Mudrić, pekarski radnik iz Zagreba. Policija je sastanak razjurila, a Mudrić, za kojim je policija tragala, spasao se na vreme bekstvom preko sarajevskog polja. Mi, međutim, nismo radi toga mirovali. Približavao se Prvi Maj 1905 godine. Onda smo već znali da je Prvi Maj radnički praznik. Imali smo veliku volju da ga slavimo, ali kako, to nismo znali. Međutim, radnici železničke radionice u Sarajevu, koji su onda već imali potporno-zabavno društvo »Flugrad«, »slavili« su već ranije, pa i te godine, Prvi Maj po starom običaju, tj. takozvani »majalus«, i oni su otišli 1 maja u »Karolinental« (Piskavice iza Vrataca) na majalus. Saznavši za to, veliki broj građevinarskih radnika priključio se majalusu železničara. Rad na građevinama, na zaprepaštenje preduzimača, mirovao je na 1 maja. Među železničarima je već tada bio izvesan broj radnika koji su na strani, pre dolaska u Sarajevo, bili organizovani i tako smo ceo dan sa njima proveli u razgovoru, naročito sa drugovima Strejcom, Baumgartnerom i Milanom Dragovićem, bratom pokojnog Radovana, urednika »Radničkih Novina« u Beogradu. Otvorenih usta slušali smo i gutali priče o borbama, koje radnici u ostalim zemljama vode za popravak svoga položaja. Na tome »majalusu« pala je naša odluka da ćemo stupiti u štrajk, ako nam Vlada za nekoliko dana ne reši molbu, jer smo iz razgovora sa drugovima železničarima došli do uverenja da nam molba neće skratiti radno vreme i popraviti težak položaj. Za takvu odluku još više nam je dala povoda činjenica, što su stolarski radnici toga dana također obustavili posao i, dok smo mi bili sa železničarima na »majalusu«, oni su vodili pregovore sa svojim poslodavcima za bolje uslove rada i uspeli

su. Tada stvorismo i odluku da osnujemo organizaciju zidar-
skih i tesarških radnika, a za članske iskaznice dali smo štam-
pati kartone, na kojima se štambiljom potvrđivala uplata član-
skih prinosa. Prva uplata otpočela je u nedelju 21 maja 1905
godine u gostionici kod »Stadt Wien«, docnije zvana »Slaven-
ska Lipa«, gde smo se od tada počeli sastajati. Te nedelje do-
neli smo i odluku da u ponedeljak stupimo u štrajk. Što odlu-
čeno i učinjeno. U ponedeljak, na veliko iznenađenje poslo-
davaca, niko nije došao na posao. Nastala je jurnjava policije
za pojedinim drugovima. Policija je odmah pozvala i poslo-
davce, i još istog dana zaključen je kod Vladinog poverenika
za grad Sarajevo (uprave policije) prvi radni ugovor i
izvojevano 10-satno radno vreme i 80 helera
dnevne povišice plata. Radnici sa dobijenom povišicom nisu bili
zadovoljni, stoga su poslodavci ugovorom morali zagarantovati
povišicu plate od 1 avgusta. Ovim je, ujedno, bila rešena i
molba, koja je predata vladi za 10-satno radne vreme, blago-
dareći slozi radnika.

Od toga vremena počelo je jače strujanje među gotovo svim
strukama radnika. Odmah iza toga, krajem meseca maja, došao
je iz Beograda drug Mićo Sokolović, knjigovezački radnik,
koji je u Beogradu, još kao šegrt, pohađao socijalističku školu,
i zaposlio se u državnoj štampariji. Nekoliko dana posle nje-
govog dolaska, on se odmah našao među nama i od tada je
pokret masa, njegovom saradnjom, počeo dobijati konkretnije
organizatorne forme. Nešto kasnije u našoj sredini našao se
drug Jerotije Plavšić, kaluđžijski radnik, koji je također
saradivao sa nama. On je bio druga priroda od Sokolovića. Dok
je Sokolović bio staložena priroda, Plavšić je bio buntarske
prirode, i radi toga je ubrzo skrenuo na sebe pažnju policije,
koja ga je, u najvećim pripremama za prvi javni radnički zbor,
na kome je trebao govoriti, pred sam zbor proterala. Za to
vreme je drug Sokolović, koga je državna štamparija bila otpu-
stila, u svome stanu nečujno radio na izradi pravila Glavnog
radničkog saveza i pojedinih sindikata, koji su se u to vreme
počeli formirati. Za podlogu izrade pravila, drug Sokolović je
uzeo pravila srbijanskih organizacija. U avgustu bile su gotove
sve predradnje za prvi opšti javni radnički zbor,
koji je održan 27 avgusta 1905 godine u takozvanoj
»Gradskoj bašti«, koju danas pokriva palata filijale Hipote-
karne banke. Na tom prvom javnom zboru primljena su pra-
vila Glavnog radničkog saveza i izabrana privremena uprava
G. R. S. Ovaj prvi javni zbor pod vedrim nebom vrlo je važan
datum ne samo u istoriji osnivanja radničkog pokreta u ovim
krajevima, već i za daljnje događaje i u političkom smislu
uopšte. On je napravio prvi prodor u upravno-policiskim ste-
gama, koje su do tada vladale. Posle ovoga zbora sledile su

redom osnivačke skupštine pojedinih sindikata, pa su onda pravila predata Zemaljskoj vladi na odobrenje.

U tim prvim radovima na podizanju pokreta, koji su bili skopčani sa mnogo teškoća i za koje su vreme mnogi od prvih saradnika policajno proterani, uzimao je učešća veliki broj građevinarskih radnika kao Ivan Kralj (koji je povodom štrajka u avgustu proteran, pa se posle opet vratio), Andrija Kanja,

Miće Sokolović

Josip Lippert, Đuro Fikajs, Franjo Raušer, Alojz Brajković, Ilija Kamber (koji je predsedavao prvom javnom radničkom zboru), Luka Tonković, Matija Grubišić, Nikola Kršulj, Karlo Štampfel, Jakov Borović, Karlo Bučar, Anton Gross, Stipo Domazetović, Josip Logor, Josef Novaček, Aráon Romano, Johan Fikajs i mnogi drugi. Kad bi prostorije kod »Slavenske Lipe« ili kod »Andrinice«, gde je danas restoracija g. Bože Bajčetića, preko puta Glavne pošte, znale da pričaju koliko je njih pokojna Andrinica posvuda, u ormare, pod krevete i na

druga mesta skrivala od policijske racije, i koliko je ona i sama u tom vrenju morala podneti, onda bi se tek mogao da oceni heroizam drugova, koji su u to vreme bili spremni na najteže žrtve, samo da dobiju više slobode.

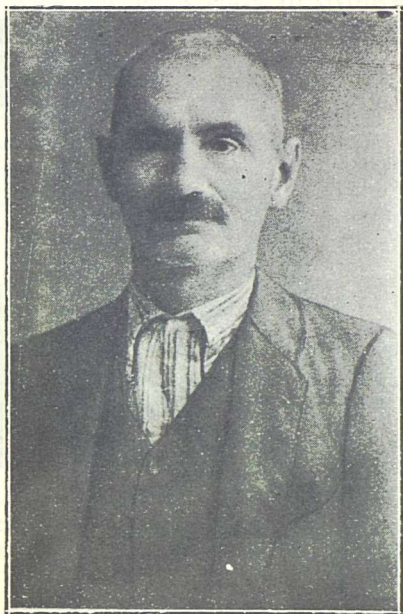
Kako građevni preduzimači, ugovorom od maja, u avgustu nisu ispunili data obećanja za povišicu plata, građevinarski su radnici 1 avgusta 1905 godine stupili u štrajk. Ovaj je štrajk, radi policijskih progona, u roku od 5 dana skršen. Mnogi građevinarski radnici tada su zatvoreni i proterani, a mnogi su i sami dobrovoljno napustili Sarajevo. I ako je štrajk skršen, poslodavci su, ipak, posle toga sami povisili plate, jer nisu bili sigurni od iznenađenja.

Zimski period 1905—1906 godine

Zimski period 1905/1906 godine bio je vrlo živ i ispunjen radom oko prikupljanja i obaveštavanja radnika svoju struku. Kod »Slavenske Lipe« održavani su česti sastanci i formirane prosvetne sekcije: Radničko pevačko i tamburaško društvo, koje je, u zimu, u nedostatku boljih prostoriya, svoje probe održavalo u kuglani restoracije. Pevački hor je u prvo vreme podučavao drug Andrija Kanja, a docnije A. Danić, a tamburaški drug Milan Katić. Malo je bilo sastanaka i konferencija na kojima nije bio drug Sokolović, držeći predavanja i mi-reći česte razmirice. Stvarane su odmah i veze sa već postojećim pokretom u Zagrebu i Beogradu, i sa Jugoslovenskim radničkim društvom »Slobodom« u Budimpešti. Neko je tada među radnike ubacivao radnički list »Crvena Sloboda«, koji je tada izlazio u Budimpešti, i razne male agitacione brošure. To je uvek otišlo na jagmu kao najbolja poslastica. Dugo se vremena nije znalo ko rastura te »poslastice«, dok se nije saznalo da to čini inače ćutljivi drug Đura Fikajs, koji je i danas još aktivan i odan pokretu. Docnije, kada je počela izlaziti »Slobodna Riječ« u Zagrebu, dobavljali smo je u denikovima i rasturali. Kako je »Slobodna Riječ« iz broja u broj žigosala policijski režim u Bosni i progone radnika, za njom je uvek bila policijska potera. Vlada je zabranila njeno rasturanje po Bosni i ona je posle toga, skoro iz broja u broj, menjala naslovnu glavu za Bosnu, jer je i pod novim imenom stalno, upravo automatski zabranjivana. Tako se dogodilo da je »Slobodna Riječ«, radi njene zabrane slanja i rasturanja po Bosni, promenila oko 30 naslovnih imena za Bosnu i svaki put dolazila na drugu adresu. Kolportazu je imao preko sebe pokojni drug Rudolf Fatur, jedan od saosnivača pokreta i docnije dugogodišnji pretsednik Glavnog radničkog saveza.

Osim ove propagande iskorišćena su i uobičajena sijela po kućama, kuda je odlazio drug Sokolović, naročito u kuće drugarica iz fabrike duvana i tkacnice ćilima, gde bi im u razgovoru tumačio cilj i zadatak organizacije. Ova su sijela mnogo doprinela tome da su se radnice održale u organizaciji u ono vreme.

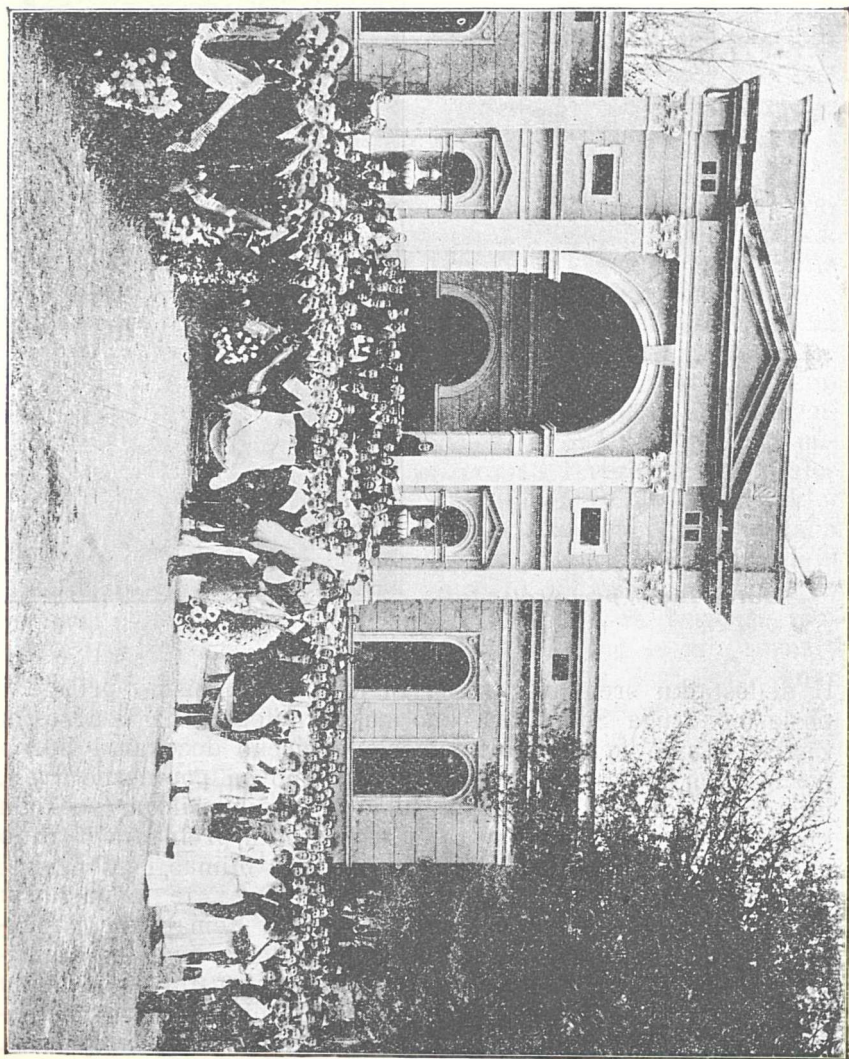
Radnički pokret u Zagrebu održao je o Božiću 1905 godine svoj kongres, na koga pozvaše i privremenu upravu G. R. S.

Duro Fikaš, prvi predsednik

U nedostatku sretstava mi na brzu ruku skupismo priloge i poslamo druga Sokolovića kao našeg delegata na kongres u Zagreb. Tamo je kao novi suborionc srdačno dočekan i burno pozdravljen. Kako drug »Mičo«, kako smo ga popularno zvali, nije imao zimskog kaputa, jer se je od naših priloga (većinom krojačkih radnika) izdržavao, on se na putu prehladio i vratio bolestan iz Zagreba. On se onako bolestan otimao i gubio noći u zagušljivim prostorijama »Slavenske Lipe«, te je najzad u martu 1906 godine morao potražiti leka u Zemaljskoj (državnoj) bolnici. Proleterska bolest, tuberkuloza, naglo se razvijala i on je 27 aprila 1906 godine u bolnici ispuštio svoju mladu i plemenitu dušu. Poslednja njegova briga bila je briga za daljnju sudbinu radničkog pokreta kome je žrtvovao svoj život. Dva dana pred njegovu smrt, kada je vidio da mu se pribli-

žu je kraj njegovom životu, pozvao je druga Raušera da se sa njim oprosti i da mu kaže gde se pojedine stvari i pravila organizacije nalaze, moleći ga da ih uzme, sa ovim rečima: »Ti si mi, druže Franjo, bio najbolji drug i saradnik, ja vidim da je meni došao kraj, uzmi sve stvari organizacije iz moga stana i nastavi sa drugovima rad kako je započet.« Njegov sprovod 29 aprila bila je prva veličanstvena manifestacija ljubavi prema pokojnom »Mići«, snage i svesti sarajevskog proletarijata.

Momenat sa sprovoda pokojnog druga Miće Sokolovića pred mrtvačnicom Zemaljske (državne) bolnice

Pred Prvi Maj 1906 godine

Sprovod pokojnog druga Miće Sokolovića pojačao je raspoloženje i pripreme koje su činjene za proslavu 1. Maja. Odbor za proslavu Prvog Maja podneo je vlasti molbu za dozvolu proslave i učinio sve nužne pripreme za proslavu i obustavu rada. Kako odobrenje za proslavu nije stiglo, a 1 Maj se približavao, to je jedna deputacija otišla na vladu kod zemaljskog poglavice barona Benka da urgira odobrenje. Odgovoreno joj je da se proslava ne dozvoljava, šta više, da se na 1 Maja ni dvojica zajedno ne smiju da vide na ulici. U oči proslave pozvat je priređivački odbor na policiju gde mu je strogo zaprećeno, odnosno da će snositi posledice ako bi se ma šta dogodilo što bi davalo znaka da nije običan radni dan i ponovljena naredba dobijena na vladi, da se toga dana ne smiju videti ni dvojica zajedno na ulici. Da situacija za priređivački odbor bude još teža, 30 aprila stupilo je jedno odeljenje fabrike duvana u štrajk. Bez obzira na sve to, parola, da se obustavom rada manifestuje Praznik Rada, ostala je na snazi.

Prvi Maj 1906 godine

Osvanuo je i 1 Maj. Radnici i radnice su, neznajući za zabranu proslave i stroga policijska naređenja, prema ranijim uputstvima obustavili posao i šetali sarajevskim ulicama u grupama. Na veliko iznenađenje priređivačkog odbora, policija šetače u grupama nije razgonila, jer je to gotovo bilo nemoguće. Ona je šetače, doduše, opominjala da ne idu u grupama, ali kad bi se na jednom mestu razišli, na pet koraka dalje opet bi četvorica-petorica bila zajedno. Odboru koji je sedio kod »Slavenske Lipe« i većao, stalno su dolazila pitanja hoće li se držati zbor, ići na izlet i slično. Najzad se odbor odvažio i izdao parolu koja je išla od usta do usta, da se radnici u 2 sata popodne sastanu u Kovačićima kod gostionice Krajtmajer, pa da se odande korporativno pođe u Lukavicu. Za tu odluku je i policija odmah saznala, što se je docnije pokazalo. U 2 sata popodne na Kovačićima se okupila ogromna masa radnika i korporativno krenula put Lukavice. Od uniformisane policije, pošto je to bilo van njenog rejona, nigde ni traga. Ali je zato primećen velik broj policijskih službenika u civilu, koji su zajedno sa nama išli put Lukavice. Idući put Lukavice, odjednom se u povorci pojavila crvena zastava nataknutu na motku. Putem do Lukavice orila se pesma razdragane mase, zadovoljne što su osetili makar tračak slobode. Putem i na mestu gde je bio zakazan sastanak u Lukavici, primećeni su žandarmi, sklonjeni iza žbunjeva. U Lukavici održano je više govora, a između ostalih, drug Nikola Vukojević, tipografski radnik,

održao je poseban sastanak sa ciglarskim radnicima. Njega je drug Sreten Jakšić, današnji upravnik O. U. Z. O. R. i dugogodišnji urednik »Glasa Slobode« i sekretar socijal-demokratske stranke, nekoliko dana pred 1 Maj doveo u »Slavensku Lipu«. U veče smo se u grupama vratili bez ikakvih daljnjih posledica u Sarajevo. Sa te Prvomajske proslave ponesosmo utisak da smo osvojili pravo da javno manifestujemo naše zahteve i naša prava. Tako je završena prva Prvomajska proslava 1906 godine u Sarajevu.

Generalni štrajk 1906 godine

Previranje među radnicima nastavilo se i iza 1 Maja. 2 Maja stupile su sve radnice fabrike duvana u štrajk, pa i ciglarski radnici. Oni su toga dana održali neprijavljene sastanke izvan grada. 3 Maja pojavilo se među radnicima-cama fabrike duvana nekoliko štrajkbrehera. Radi toga je pred fabrikom duvana došlo do gužve, u koju se umešala policija i zatvorila nekolicinu radnica. To je dalo povoda štrajkačima, radnicama fabrike duvana i ciglarima, da popodne odu pred policijski zatvor kod opštine i traže da se uhapšene drugarice puste na slobodu. Policija ih je odande počela razgoniti, i kada ovi nisu hteli da uzmiču, dovela je vatrogasce da špricama razgone svet, koji se sve više počeo kupiti kod opštine, naročito omladina. Sa radnica fabrike duvana tekla je voda u mlazevima, ali one se nisu micale i sve bučnije tražile da se njihove drugarice puste iz zatvora. Ogorčeni ovim postupkom, ciglari su potegli za noževe i isekli šlahove od šprica. Policija je onda isukanim sabljama jače jurnula na masu. Odjednom je kiša kamenja sasula prozore na opštinskoj zgradi. Uхватио se bio sumrak. Policiji je došla u pomoć žandarmerija, koja je pokušala da masu potisne na obalu Miljacke. S druge strane, masa sveta je iz grada sve više nadirala prema opštini. Odjednom je jedan vod žandarma, koji je navodno napadnut kamenjem, kod Carevog mosta (Žerajića most) opalio plotun u masu, od koga su izginula trojica (od njih jedan vojnik) i nekoliko ih je ranjeno. Tek posle toga, kasno u veče, ulice Sarajeva su očišćene od demonstiranata. Jedna grupa radnika sakupila se međutim oko 11 sati u noći u nasadama kod evangeličke crkve, gde nije bila na oku policije, i tu zaključila da se povodom tih događaja 4 Maja proklamuje generalni štrajk.

Kada je osvanuo 4 Maj, već rano ujutro krstarile su ulicama Sarajeva grupe radnika, koje su izdavale parole za Generalni štrajk. Radnje su odmah zatvorene i u 8 sati ujutro rad je potpuno mirovao. Generalni štrajk je iznenadio i policajnc-

upravnu vlast, koja je inače tih dana stalno bila u pripravnosti. Kod svih državnih zgrada postavljene su odmah iake straže pomoću vojske. »Na vojno vežbalište, kod Čengić vile«, glasila je nova parola. Tako je oko 10 sati pre podne na vojnom vežbalištu bila sakupljena masa od preko 10.000 ljudi. Tu se hteo da drži zbor. Vojska je međutim opkolila sakupljenu masu i nije joj dala maknuti s mesta. Posle dužeg natezanja jedva je puštena jedna deputacija, koju su predvodili Stevo Obilić, tipografski radnik, i I. Prates, zidar, koja je otišla na vladu sa zahtevom da se štrajkači puste sa Čengić Vile i da se za popodne dozvoli održavanje zbora u Koševi, na meraji više Laha.. To je uspelo i popodne je održan ogroman zbor u Koševi, u koji su se mešali zvani i nezvani, pošto nije bilo autoritativnog vođstva. Generalni štrajk je, naime, izbacio na površinu ljude, koji na podizanju radničkog pokreta do tada nisu saradivali.. Na tom zboru formulisani su zahtevi štrajkača, koji su, uglavnom, glasili:

»Sloboda sastajanja (zbora) i udruživanja, te odobrenje podnešenih pravila;

da se udovolji zahtevima pojedinih struka, a među ovima i građevinarskih radnika, koji su bili predani u februaru te godine;

da se svi koji su povodom štrajka i u oči štrajka zatvoreni puste na slobodu i strogo kazne organi vlasti koji su svojom netaktičnošću prouzrokovali krvoproliće.«

Delegacija koja je bila izabrana na zboru predala je u subotu 5 maja zahteve vladi, po kojima su odmah vođeni pregovori, ali je rezultat bio nejasan. Popodne 5 maja obavljen je zajednički sprovod poginulih u oči Generalnog štrajka M. Slijepečevića, stolarskog radnika i R. Kostića, bankovnog činovnika, a sa sprovođa se opet otišlo u Koševo na zbor, na kome je podnešen dosta nejasan izveštaj o pregovorima sa vladom i proširen štrajkački odbor. U nedelju 6 maja, pre podne, nastavljani su pregovori na vladi, gdje je štrajkački odbor dobio izvesna obećanja na vladi, naročito da će podnešena pravila biti odobrena. U isto vreme održan je pre podne manji zbor u bašti Vejsilove kafane, čiji prostor prekriva danas Pravosudna palata. Popodne je štrajkački (pregovarajući) odbor izdao plakat kojim je obavestio radnike da je vlada u glavnome udovoljila zahtevima radnika, te da je time Generalni štrajk završen. Tako je završena ova revolucionarna nedelja, koja je pokidala stegu policijnog režima u ovim krajevima.

Razvitak pokreta posle generalnog štrajka

U ponedjeljak, 7 maja, rad je u svim granama privrede opet otpočeo, osim kod nekih struka radnika koji su i dalje ostali u štrajku, jer se za vreme Generalnog štrajka nije imalo vremena za pregovore sa pojedinim strukama. Tokom nedelje i ovi su pregovori sa pojedinim strukama, uglavnom, sa uspehom završeni i duhovi se potpuno smirili.

Generalni štrajk u Sarajevu našao je odjeka u celoj Bosni i Hercegovini, i kako je u koje mesto doprla vest o Generalnom štrajku u Sarajevu, spontano su izbijali opšti štrajkovi u Mostaru, Banja Luci, Tuzli, Travniku, Zenici, Zavidoviću i Varešu. Povodom štrajka u Zenici, poginula su 4 radnika, a veliki broj ih je što lakše što teže ranjen. Zenički slučaj je karakterističan za opšte raspoloženje, koje je, osim ostaloga, vladalo protiv tuđina. Kada su se štrajkači, posle jedne demonstracije kroz grad vratili pred Željezaru, padali su iz mase povici: »Napolje Švabe!«. U to je neko od činovnika iz kancelarije preduzeća pucao i to je bio signal za napad žandarima na okupljenu masu. I u drugim mestima je došlo do manjih i većih sukoba i do mnogobrojnog hapšenja radnika. Koliko su bile slabe veze između Sarajeva i unutrašnjosti u to vreme, pokazuje slučaj sa Varešom. Kada je u Vareš dospela vest o generalnom štrajku u Sarajevu, odmah je i tamo nastupio štrajk. Ali kako nisu znali pravi razlog štrajka, oni su preko planina uputili jednu deputaciju u Sarajevo da se izvesti o pravom stanju stvari. Pisma i telegrame koje je štrajkački odbor tada dobijao, u koliko njihovo izručenje nije obustavljeno, glasila su na razne adrese, kao na primer: Generalu štrajka (neupućen svet je na reč »generalni«, mislio da se doista radi o nekom tajanstvenom generalu, koji je poveo narod u borbu) i tome slično.

Za to vreme, dok je još trajalo previranje u unutrašnjosti (u provinciji), u Sarajevu je nakon generalnog štrajka nastalo previranje unutar privremene uprave Glavnog Radničkog Saveza i štrajkačkog odbora. Veliki broj drugova i funkcionera nije bio zadovoljan sa misterioznim svršetkom generalnog štrajka i nekoliko večeri, sve do 20 maja, vođene su žučne rasprave. Dva su se pravca sudarila: ekstremni, odnosno buntarski i konstruktivni. Rezultat tih rasprava je bio da su iz pokreta eliminisani (odstranjeni od funkcija) buntari Stevo Obilić, Prates i još nekoji, koji su se u predvečerje generalnog štrajka tek bili i pojavili u pokretu. Na jednoj Međustrukovnoj konferenciji, 20 maja, koja je do duboko u noć prečistila sporna pitanja, vodstvo pokreta, tj. upravu Glavnog Radničkog Saveza su primili u svoje ruke drugovi: Pavo Kra-

ljević (kao predsjednik), Franjo Raušer (kao sekretar), Milan Dragović, Ivan Salamunović, Vlatko Pogačić, Rudolf Fatur, Josip Beker, Jozef Strejc, Todor Vukosavljević, Karlo Bučar, Pavle Lukić, Lazo Jednak, Fr. Baumgartner i Lucija Pažin, koji su pokret vodili do prvog Kongresa 1907 godine.

Za to vreme dobijene su bolje veze sa drugovima u unutrašnjosti, te su se kao prvi još u maju javili drugovi građevinari

Karlo Bučar

iz Travnika sa željom da osnuju organizaciju i tražili referenta za skupštinu. Bez velikog razmišljanja i većeg iskustva, uprava je odredila drugove Nikolu Vukojevića (koji je tek tada bio pušten iz policijskog zatvora, u koji je pao u oči generalnog štrajka, Franju Raušera i Karla Bučara, da održe zbor u Travniku. Pomenuti drugovi uputiše se jedne subote u Travnik. Kada su došli u Travnik, oni su po gradnjama morali da traže pokretače. Kada su neke od njih našli, oni su ih uputili da ih na veče čekaju u restoraciji na Dolcu. U veče ih je došla nekolicina iz Travnika i tu smo iz razgovora sa njima saznali da su oni učinili sve pripreme za zbor, samo da ga vlasti nisu prijavili. Odmah smo se pobojali da se stvar neće dobro svršiti, kao što se i dogodilo. Hteli smo prenočiti u Dolcu u restoraciji. Pre nego što ćemo leći, održasmo još malo savetovanje i drug Vukojević je radosno skakao veleći: »Ala ćemo sutra da

malo pretresemo ovo klerikalno gnezdo!«. Legosmo da spavamo. Ja i Bučar u jednoj sobi na jednom krevetu, a drug Vukojević u drugoj sobi. Bilo je pred ponoć. Ali u zao čas. Tek što smo usnuli, neko odlučno pokuca na naša vrata. Ko je? upitasmo. »U ime zakona otvorite!« glasio je odgovor. Zakon je zakon. Ustadoh i oprezno otvorih vrata, kad ugledah cev revolvra koji je bio uperen na mene i odlučan glas žandarmerijskog Wachtmajstora: »Ruke u vis!« Poslušah i dva žandarma stupiše u sobu sa naglaskom: »A, tu li ste, tice, celu vas noć tražimo!« i onda je sledio pregršt uobičajenih psovki, dok je Wachtmajstoru curio znoj sa lica. Mnogo su se bili namučili dok su nas našli. Narediše nam da se obučemo, pretresoše nas i oduzeše sve stvari, i onda nam saopštiše, u ime zakona, da smo uhapšeni. Iz druge sobe dovedoše druga Vukojevića dva druga žandarma te nas svu trojicu zajedno, još u sobi na prvom spratu, povezaše u lance kao kakve razbojнике i poteraše put Travnika. Na gradskoj malti dočekala nas je još i travnička policija, koja je celu noć bila na nogama u poteri za nama. Tako smo u mesto na skupštinu prispeli ni krivi ni dužni u zatvor. Inicijatori saziva skupštine, kada su saznali za naše hapšenje, odoše odmah u srez i primiše svu odgovornost na sebe. U nedelju pre podne smo bili pozvani na raport (saslušanje) kod kotarskog pretstojnika. Nije to bilo nikakvo saslušanje već prebacivanje kao da smo mu hteli Travnik zapaliti. Sa »saslušanja« opet u zatvor. Treći dan nas pustiše. Meni i drugu Bučaru narediše da prvim vozom moramo da se vratimo u Sarajevo a druga Vukojevića žandarmi nekuda odvedoše.

Drugi dan po povratku u Sarajevo primio sam od druga Vukojevića dopisnu kartu iz Lašve u kojoj mi saopštava da ga žandarmi sprovode u njegovo rodno mesto kod Vrgin Mosta, jer je za režim u Bosni »opasan«. Tako izgubismo jednog od najinteligentnijih drugova onoga vremena. Umro je 1913 godine u Zagrebu, gdje je radio u redakciji »Slobodne Riječi«. Travnik nam je i posle, u prvim godinama rada na podizanju pokreta, zadavao dosta muke dok smo u njega prodrli. Klerikalno gnezdo, kako ga je nazvao drug Vukojević, dugo se borilo da se u njega ne ubaci seme socijalizma.

Još 1906 godine osnovane su organizacije u Banja Luci, Tuzli i Mostaru, a u početku 1907 godine u Zenici, Jajcu, Brčkom, Zavidovićima, Drvaru, Kreki, Hadžićima, Kobiljdolu (današnjem Kasindolu) i na Palima.

Od većih štrajkova 1906 bili su još štrajk pekarskih radnika koji je trajao 4 nedelje, štrajk radnica tkaonice ćilima, koji je trajao 16 dana. Kakva je sretstva upotrebljavala vlada za onemogućavanje štrajkova, najbolje pokazuje primer štrajka radnica tkaonice ćilima. Policija je radi zastrašivanja, radnice na

partije strpala u zatvor. Pokušaj nije uspio. To je još jednom 1907 godine pokušano sa stolarskim radnicima. Rezultat je upravo bio obratan. Kada je policija jednog dana oterala oko 100 štrajkača u dvorište policijske hapsane i tu im počela pretiti sa zatvorom, svi su pretnje dočekali sa smehom veleći: »Pa to je dobro, barem ćete nas hraniti. Organizacija i onako

Nikola Đukojević

nema dosta novaca za naše izdržavanje u borbi«. Policija ih je pustila i digla ruke od njih, prepuštajući poslodavcima daljnji račun sa njima.

Zemaljska vlada je prvobitno (1905 godine) podnešena pravila vratila osnivačkom odboru radi nekih ispravaka, i pošto su ispravljena pravila ponova podnešena vladi ona ih je, kako je u pregovorima povodom generalnog štrajka obećala, 21 septembra 1906 godine konačno odobrila. To su bila pravila za ove organizacije:

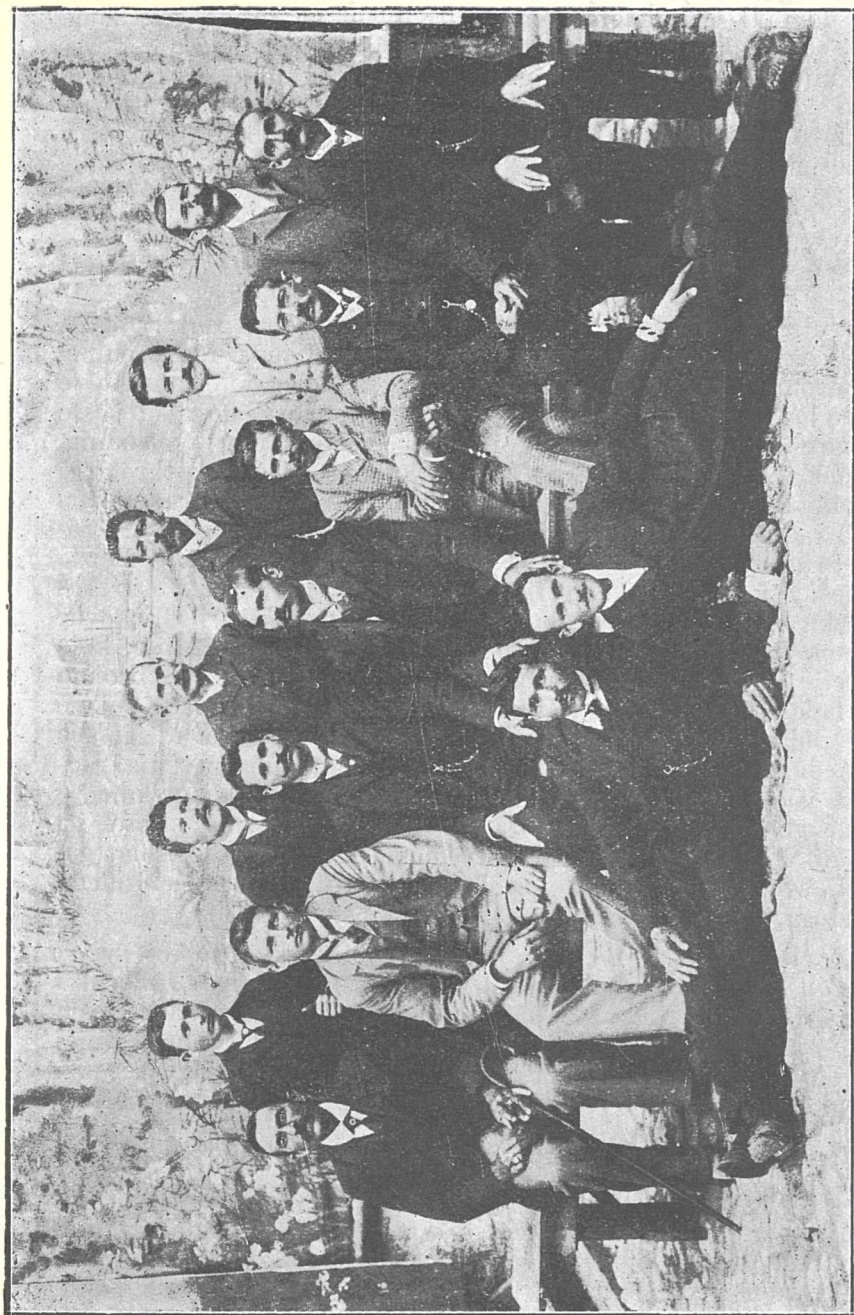
- 1 — Glavni Radnički Savez za Bosnu i Hercegovinu kao centrala stručnih (sindikalnih) organizacija;
- 2 — Savez građevinarskih radnika za Bosnu i Hercegovinu;
- 3 — Savez drvodeljskih radnika za Bosnu i Hercegovinu;
- 4 — Savez krojačkih radnika za Bosnu i Hercegovinu;
- 5 — Savez kožarsko-prerađivačkih radnika za Bosnu i Hercegovinu;
- 6 — Savez kovinarskih (metalskih) radnika za Bosnu i Hercegovinu;
- 7 — Savez soboslikarskih i ličilarskih radnika za Bosnu i Hercegovinu;
- 8 — Savez tvorničko i nadničarsko-nekvalifikovanih radnika za Bosnu i Hercegovinu, u čiji su sastav spadali radnici-ce fabrike duvana i tkaonice ćilima i pivarski radnici.

Docnije, tokom 1907 godine osnovane su organizacije: briačkih radnika i trgovačkih pomoćnika, a iza toga opštinskih radnika i nameštenika, dok su rudari priključeni Savezu tvorničkih radnika.

Sve ove organizacije bile su zasnovane na modernom, demokratskom i centralističkom principu, sa centralnim (saveznim) upravama u Sarajevu, te podružnicama i povereništvima u unutrašnjosti. Njihov delokrug rada protezao se na bivšu Bosnu i Hercegovinu. To je bio i delokrug Saveza građevinarskih radnika u Sarajevu.

Od samoga početka, sa Glavnim radničkim savezom saradivali su na podizanju pokreta pojedini drugovi iz zabavno-prosvetnog društva železničara »Flugrad«, kao n. pr.: drugovi Strejc, Baumgartner, Dragović i Lajtner, a tako i pojedini drugovi od grafičara, kao n. pr. Obilić, Vukojević, Sokolović, Sreten Jakšić i drugi. Tipografski radnici su još 1903 godine bili osnovali Bolesničko i potporno društvo, iz koga su pojedini članovi 1907 godine osnovali Socijalistički klub koji je saradivao sa Glavnim radničkim savezom. Docnije, kada su grafičari osnovali Tipografsko društvo za Bosnu i Hercegovinu, a železničari Savez železničara za Bosnu i Hercegovinu i ove su se dve organizacije tada priključile Glavnom radničkom savezu.

Zimski period 1906/1907 godine, miran od štrajkova, iskorišćen je onda za unutrašnje uređenje organizacija i administraciju. Kako su prostorije kod »Slavenske Lipe« za veće skupove i priredbe bile malene, nađene su nove prostorije u Teziji ulici broj 11, gde su se 1 oktobra 1906 godine uselile sve

Prvi odbor Saveza građevinarskih radnika u Sarajevu 1906 godine

Slevo na desno leže: Karlo Stampfel i Josef Uinkler. Slevo na desno sede: Ivan Gabaj, Jožan Janderka, Andrija Kanja, Đuro Fikajš, Jožan Fikajš, Matija Nadbornik, Anion Čerček. S leva na desno stoje: Karlo Tončić, Ferdo Janješić, Đuro Veber, Anion Gruškovič, Franjo Rauser i Nikola Blažinović

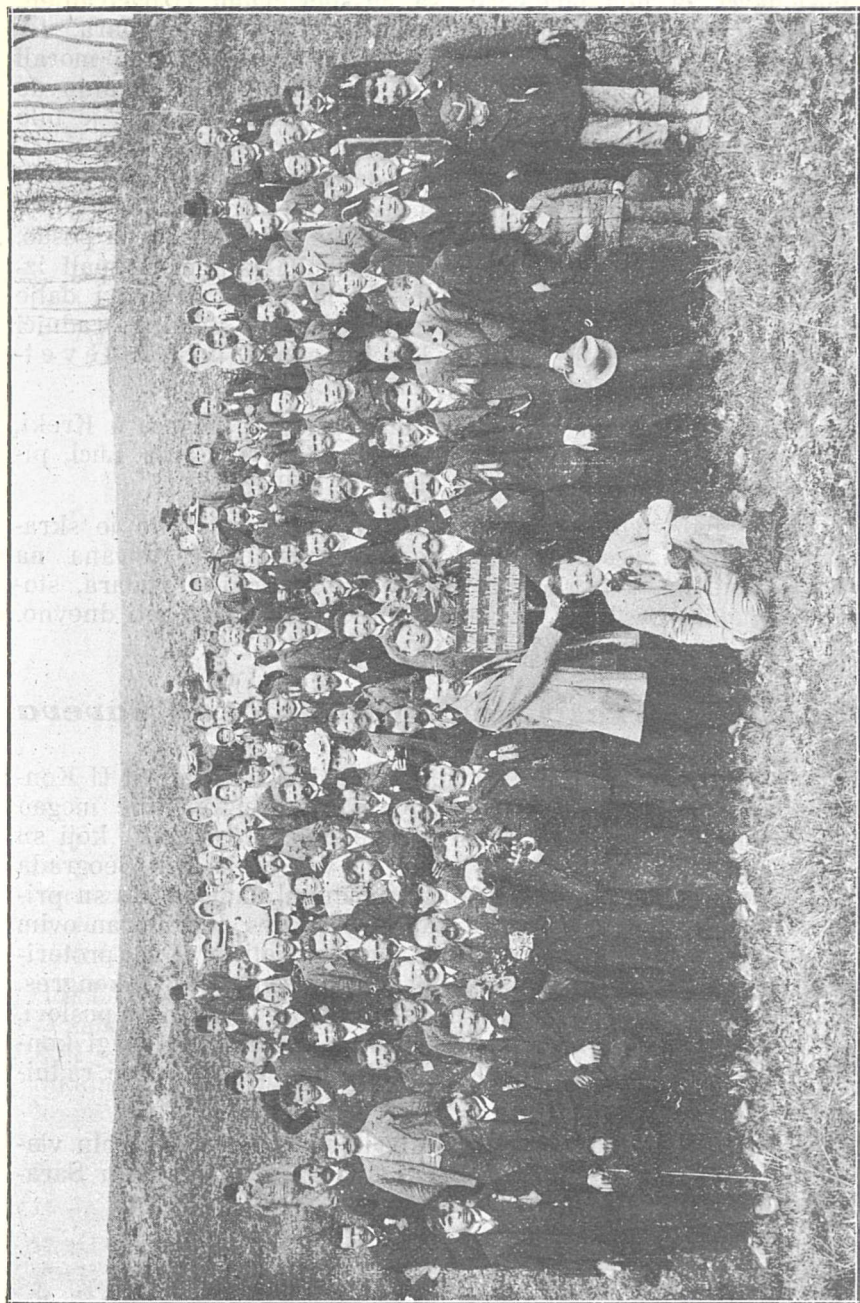
naše organizacije i koje su se od tada počele nazivati Radnički dom. U tim prostorijama priređivani su preko cele zime veći sastanci, zabave i igranke. U novim prostorijama u Tereziji ulici konstituisale su se u jesen 1906 godine organizacije koje su dobile odobrena pravila, pa tako i Savez građevinarskih radnika. Pri konstituisanju izabran je odbor, čiju sliku donosimo.

Prvi Kongres Glavnog Radničkog Saveza

U proleće 1907 godine činjene su onda pripreme za I Kongres Glavnog radničkog saveza, koji je održan 3 juna 1907 godine. Na ovome kongresu, na kome je bilo 84 delegata, izabrana je prva legalna uprava Glavnog radničkog saveza, koja se posle kongresa konstituisala ovako: Vlatko Pogačić predsednik, Sreten Jakšić potpredsednik, Franjo Raušer sekretar i Marko Brđanović blagajnik. Od strane Saveza građevinarskih radnika bili su ovi drugovi kao delegati na kongresu: Franjo Raušer, Karlo Stampfel, Karlo Bučar, Marko Mandić, Ferdo Janešić, Ivan Kralj, Andrija Kanja, Ivan Janderka, Josip Novaveček, Josip Vinkler, Jakov Vošić, Đuro Fikajs i Tačković. Prema izveštaju, koji je podnešen kongresu, organizacije, koje su bile u sklopu G. R. S., osim železničara i grafičara, brojale su tada 3.000 članova. Novoizabranoj upravi pretstojali su veliki zadaci, jer su se i poslodavci počeli organizovati i sve više davati otpora daljnjim radničkim zahtevima. Težnja radnika išla je naime za tim, da 10-satno radno vreme, koje je posle generalnog štrajka bilo zavedeno kao norma, skrate na 9 sati. Poslodavci su tada za 20 januara 1907, proglasom, pozvali sve poslodavce na zajednički zbor, u kome su između ostaloga rekli:

»Događaji od 4 i 5 maja 1906 godine, koji su još svima u živoj uspomeni, poučili su nas, poslodavce u Bosni i Hercegovini, da se i mi moramo ujediniti u obranu naših zajedničkih interesa, da se radnicima, koji samo svojoj organizaciji imaju da zahvale svoje velike uspehe, mogemo kao isto tako jak faktor odupreti. Ako mi toga ne učinimo, onda će nama, koji smo do sada bili gospodari i vlasnici naših preduzeća, doskora preostati da biramo, ili da se sasvim povučemo i radnicima prepustimo teren.«

Ovaj otpor poslodavaca ubrzo se osetio. Kada su stolarski radnici 1907 godine podneli svojim poslodavcima zahteve za skraćivanje radnog vremena od 10 na 9 sati, i pošto su svi pokušaji da se na miran način dođe do sporazuma ostali bez uspeha, stupili su 8 jula 1907 godine stolarski radnici u Sara-

Grupa građevinarskih radnika u Sarajevu na proslavi 1 maja 1907 godine u Lukavici

jevu iz triju najvećih radionica u štrajk, na koji su udruženi poslodavci 29 jula odgovorili sa aussperungom (izbacivanjem sa rada) sviju građevinarskih radnika, tj stolara, zidara, tesara, malera i građevinih bravara i limara. Radnici su morali primiti bačenu rukavicu za borbu, jer se radilo o čuvanju do tada izvojevanih tekovina. Od 800 radnika, koliko ih je bilo isključeno, 300 ih je u roku od 14 dana napustilo Sarajevo. Kada su poslodavci vidili da će na taj način, u najvećoj sezoni rada, ostati bez radnika, pozvali su nakon tri nedelje trajanja isključenja, putem proglasa sami radnike da se vrate na posao. Na posao su se vratili radnici onih struka koji nisu imali izgleda na uspeh, dočim su stolarski i malerski radnici i dalje ostali u štrajku. Nakon devetnedeljne borbe, stolarski radnici su 9 septembra izašli iz borbe kao pobednici, dobivši devet sati i 10 radno vreme, a iza njih i maleri.

Iza toga su se nizali štrajkovi u unutrašnjosti, rudara u Kreki, radnika Solvayfabrike u Lukavcu, opančara u Banja Luci, pilanskih radnika u Kobiljdolu, Hadžiću i Tarčinu.

Rezultat svih ovih i mnogih nenabrojanih borbi bilo je skraćivanje radnoga vremena: kod radnika-ca fabrike duvana na 8 sati dnevno, kod radnika železničke radionice, rudara, stolara i malera na 9 sati, a kod ostalih struka na 10 sati dnevno.

Drugi Kongres Glavnog Radničkog Saveza

7 i 8 juna 1908 godine trebao je da se održi u Sarajevu III Kongres Glavnog radničkog saveza. Ovaj se Kongres nije mogao održati radi toga, što je vlast strane delegate (goste) koji su bili došli na Kongres, druga Luku Pavićevića iz Beograda i Vitomira Koraća iz Zagreba, odmah sa stanice, čim su prispeli vozom, vratila natrag, a kad se Kongres deprimiran ovim postupkom vlasti sastao i počeo protestovati protivu proterivanja stranih delegata, izaslanik vlasti raspustio je kongres. Da bi se mogli posvršavati neophodni organizacioni poslovi, sazvan je za 5 jula, bez poziva stranim delegatima, drugi kongres, na kome je osim ostaloga zaključeno i pokretanje radničkog lista »Glasa Slobode«.

Prvi Maj 1907 i 1908 godine proslavljen je već, uz dozvolu vlasti, javnim zborom i manifestacijom kroz grad, kako u Sarajevu, tako i u mnogim mestima unutrašnjosti.

Pokretanje »Glasa Slobode« i osnivanje Socijal-demokratske stranke

U oči 1 Maja 1909 godine, tj. 28 aprila, provedena je odluka Kongresa od 1908 godine u život; toga dana cšvanuo je prvi broj »Glasa Slobode«, koji je u prvo vreme, pošto se u smislu propisa zakona o štampi nije mogla skupiti dovoljna svota no-

Sreten Jakšić

vaca za kauciju, izlazio tri puta mesečno. Za glavnog urednika, a docnije i za sekretara stranke, izabran je drug Sreten Jakšić.

Odmah zatim, 28 i 29 juna 1909 godine, osnovana je Socijal-demokratska stranka za Bosnu i Hercegovinu, na kongresu koji je zato bio sazvan. Partijskom kongresu prethodio je sindikalni kongres, 27 juna. Na prvome partijskom kongresu, kome su predsedavali drugovi Fatur i Raušer, referisali su o taktici, programu i statutu stranke drugovi Sreten Jakšić, Milan Dragović, Franjo Raušer i Savo Kapor.

U nedelju popodne, 28 juna, održan je veliki i impozantan zbor u »Gradskoj bašti«, na kome su gosti kongresa sa strane, drugovi: Antonin Nemeć iz Praga, Ferdinand Skaret iz Beča, E. Buchinger iz Budimpešte, Dragiša Lapčević iz Beograda, Vilim Bukšeg iz Zagreba i Etbin Kristan iz Ljub-

ljane javno izlagali socijalistički program. To je bio prvi zbor, kako je drug Raušer u zaključnoj reči istakao, na kome se moglo slobodno govoriti.

Akcija pokreta za socijalno-političko zakonodavstvo

Uporedo sa ostalim akcijama pokreta na ekonomskom, kulturnom i političkom polju, vođene su odmah, od 1907 godine, pomoću zborova, konferencija i pretstavki akcije za donošenje socijalno-političkih zakona i naredaba. 20 i 21 novembra 1908 godine održana je na vladi prva anketa po pitanju osnove zakona za osiguranje radnika u slučaju bolesti. Rezultat tih akcija bio je, da je još 1908 godine uspostavljena Inspekcija Rada, a 1909 godine donešena Naredba (Obrtni propisi), koji su osim ostalog regulisali i odnose između radnika i poslodavaca i zakon o osiguranju radnika za slučaj bolesti. Zakon o osiguranju radnika stupio je 1 januara 1910 godine na snagu. Za sprovođenje zakona formirani su uredi (Sreske blagajne) u Sarajevu, Mostaru, Travniku, Tuzli, Banja Luci i Bihaću. Do tada su u većim preduzećima postojale poslovne (fabričke) blagajne, a 1906 godine osnovali su obrtnici (zanatlije) takozvanu Obrtničku blagajnu, na koju radnici nisu imali nikakvog uticaja.

Za uspostavljanje odbora Sreskih bolesničkih blagajna, koji su sa 1 januarom 1910 godine imali da provedu u život osiguranje, izvršeni su 21 novembra 1909 godine privremeni izbori delegata za skupštine, iz kojih su se onda birali odbori. U tim izborima naš je pokret uzeo punog učešća i pokazao svoju snagu nasuprot žutima, takozvanih »Hrvatskih radnika«, organizacije, koja je tada uz pomoć poslodavaca i protekcijom vlade stvarana. Drugi izbori za stalne odbore provedeni su 1913 godine, na kojima je naš pokret odneo punu pobjedu.

Odmah zatim nastavljena je akcija za donošenje zakona za osiguranje radnika za slučaj nesreće (povrede) na radu. Vlada je 1911 godine bila izradila i osnovu toga zakona. Balkanski rat i kriza koja je posle toga nastupila, omeli su donošenje toga zakona.

Borbe sa protivnicima

Kao svuda, čim se naš pokret pojavio i počeo učvršćivati, počele su uz pomoć poslodavaca i raznih političkih spekulanta da se osnivaju žute, protivničke organizacije. Kod nas se 1907/1908 godine počela osnivati takva organizacija pod imenom »Organizacija radnika Hrvata«. Njena je uloga bila da ometa i razbija moderni radnički socijalistički pokret. Radi toga, od godine 1907 do 1911, u mnogim mestima nismo mogli s mirom da održavamo skupštine. Na jednoj skupštini u Travniku, 7 januara 1911 godine, na koju je uprava G. R. S. poslala drugove Raušera, Bučara i D. Glumca, umalo da nije došlo do krvavog razračunavanja.

Osim toga, u Sarajevu je tada izlazio dnevni list »Hrvatski Dnevnik«. Taj list je iz dana u dan napadao naš pokret i podmetao razne tendencije. Po ovome listu, naš je pokret bio u službi velikosrpske propagande, čas u službi neznam koga, već prema tome kako im je to kada trebalo.

Najsramnije uloge odigravala je ta takozvana »organizacija radnika Hrvata«, liferujući u slučaju štrajkova štrajkbrehere poslodavcima. Poslodavci su ovu »organizaciju« s vremena na vreme, kako im je kada trebalo, potpomagali. Kada su radnici, koji su u tu organizaciju bili zalutali, najzad prozreli i uvideli njenu ulogu, oni su je postepeno počeli napuštati, radi čega je pod konac 1911 godine morala likvidirati. Naš je pokret, a naročito organizacija građevinarskih radnika, iz te borbe izašao samo ojačan i očeličen.

Ukidanje apsolutizma i zavođenje ustavnog stanja u Bosni

Posle aneksije Bosne po Austro-Ugarskoj 1908 godine, oktobrisala je Austro-Ugarska koncem 1909 godine krnji Ustav za Bosnu i Hercegovinu, po kome je Bosni dat Sabor sa zastarelim konfesionalno-kurijalnim izbornim sistemom. Nije cilj ove Spomenice, ograničene po svome prostoru, da prikaže tu krnju ustavnost, već samo da pomene ovaj ipak važan istorijski događaj, u zemlji u kojoj je naš pokret radio, jer je zavođenje ustavnog stanja ipak olakšalo položaj našem pokretu i olakšao teške borbe koje je za vreme apsolutističkog režima imao. Položaj našega pokreta bio je postao lakši već od 1907 godine, posle zavođenja opšteg jednakog i tajnog prava glasa u Austriji. Čim je u bečki parlamenat, 1907 godine, posle izbora po opštem pravu glasa, ušlo 83 socijal-demokratskih poslanika, našem pokretu je situacija već bila olakšana.

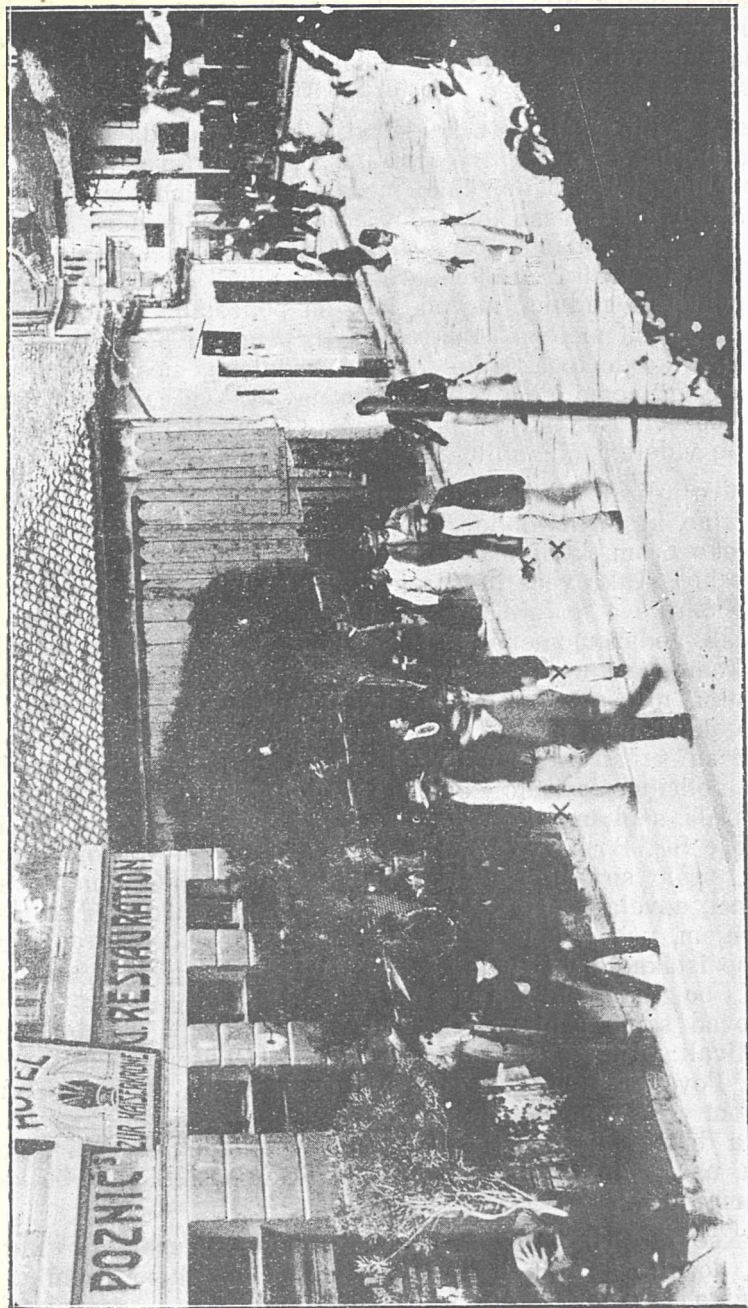
Kao god što je početni razvitak našega pokreta pun borbi za popravak položaja radničke klase na ekonomskom polju, on je docnije pun borbi i za politička prava i slobode. Politički deo našega pokreta zalagao se više nego što je imao snage za rešenje agrarnog pitanja, za oslobodenje kmetova ispod feudalizma, i to još pre donošenja Ustava za Bosnu, a još više posle donošenja Ustava. To su svetle stranice istorije našega pokreta, koje ovde samo pominjemo, ali koje će, u svoje vreme, istoričari izneti kao dokumenat, da se Socijal-demokratska stranka borila za slobodu svih potlačenih.

Politički deo našega pokreta živo je učestvovao u izbornoj borbi za bosanski Sabor i ako nisu postojali nikakvi izgledi za pozitivan uspeh u tom smislu, da se dobije koji poslanički mandat. Izborna borba je iskorišćena za jačanje našega pokreta i političko školovanje naroda, koji je do tada stenjao u političkom i ekonomskom ropstvu

Veliki štrajk građevinarskih radnika 1910 godine u Sarajevu

U istoriji razvitka radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini, 1910 godina važna je gotovo kao i 1906 godina. Poslodavci su, čim dalje, tim sve više davali otpora daljnjim zahtevima za skraćenje radnog vremena i povišice plata. Skupoća je međutim iz godine u godinu rasla. To dokazuju mnogobrojni zborovi koje je naš pokret tada sazivao protiv skupoće. Radnicima nije preostajalo drugo, nego da manjak u životu radi porasta skupoće izravnavaju zahtevima za povišicu plata. To su učinili i građevinarski radnici u Sarajevu, tražeći od svojih poslodavaca povišicu plata i skraćenje radnog vremena od 10 na 9 sati dnevno. Radi podnošenja zahteva sazvan je za nedelju 3 jula veliki zbor građevinarskih radnika u veliku salu Društvenog doma (sadanja pozorišna sala), koji je zaključio podnošenje memoranduma poslodavcima. Memorandum su ispred organizacije radnika podneli poslodavcima ovi drugovi iz pregovarajućeg odbora: Stj. Blarač, K. Hompf, Fr. Raušer, P. Kabin, A. Obratil, J. Mihalić, A. Lukačić, B. Madrasi i I. Rusijan. Na ove zahteve odgovorilo je Udruženje poslodavaca pismeno 5 jula, odbivši ih skoro u celosti. Borba je bila neizbežna, i 11 jula, na sam dan partijskog kongresa, građevinarski radnici stupili su u štrajk.

Već sama skupština (zbor), koja je povodom podnošenja zahteva sazvana u najveću sarajevsku salu, dala je, odmah u početku, pretstojećoj borbi veliki značaj. U štrajk je stupilo

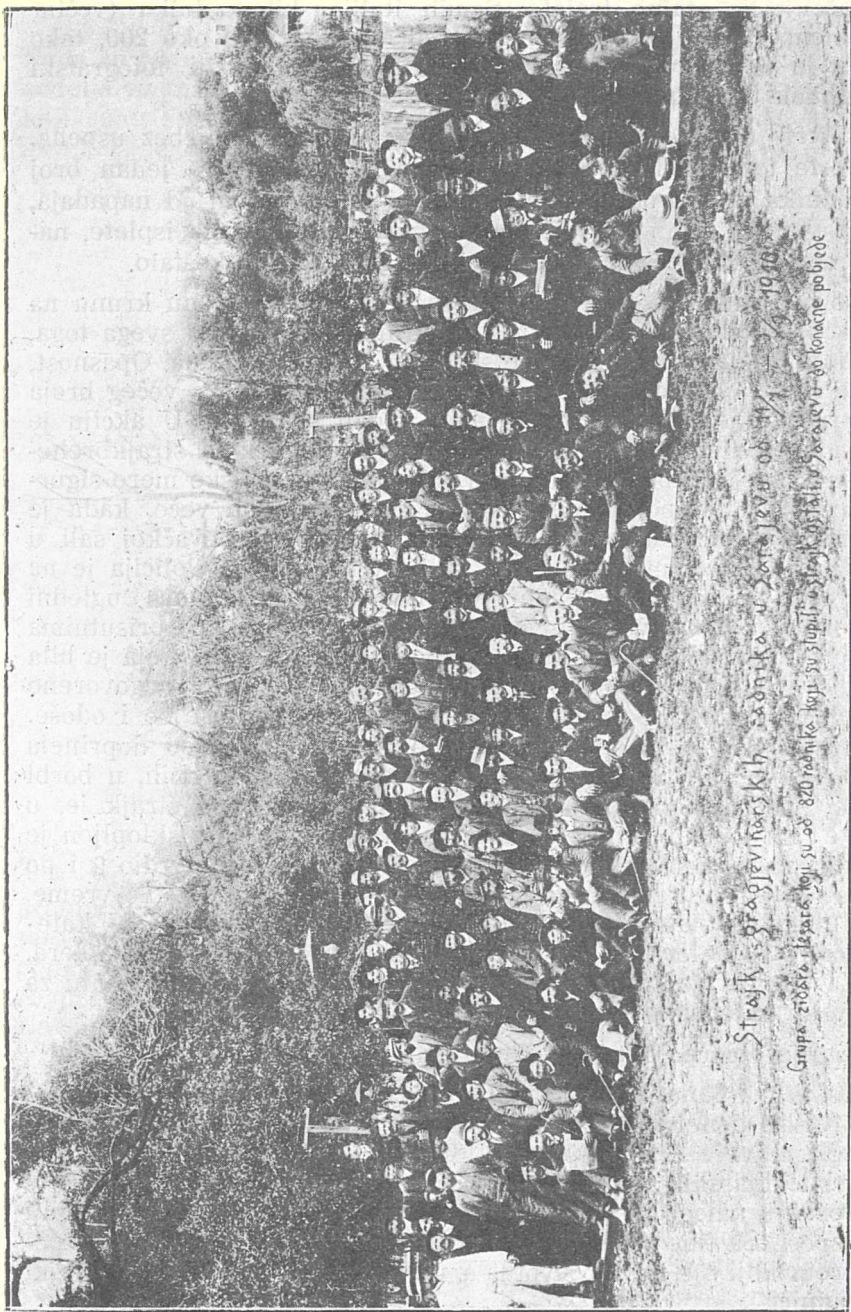
Policija prati štrafkobregere sa posla, prilikom štrajka građevinarskiš radnika 1910 god.

oko 800 kvalifikovanih radnika (zidara i tesara), dok broj pomoćnih radnika nije ni utvrđen. Poslodavci su odmah 12 jula izdali proglas na građevinarske radnike, pozivajući ih na rad, sa napomenom, da se ne treba da boje štrajkača, jer će imati policijsku zaštitu.

Radnici sviju ostalih struka shvatili su odmah da će ovo biti teška borba, te su sa svoje strane preduzeli sve, da građevinare u borbi pomognu, kako moralno, tako i materijalno. Oni su odmah bili svesni toga, da je uspeh građevinara i njihov uspeh, zato su, namerno, često sa svojim poslodavcima vodili rasprave o štrajku građevinara, i na njihova tvrđenja, da će građevinarski radnici, najzad, kad im ponestane para, pokleknuti i doći da mole poslodavce da ih prime u posao, — odgovarali: »Ako do toga dođe, da građ. radnicima nestane para za potpore, mi ćemo gladovati i njima davati; sve ćemo dati i nećemo dozvoliti da štrajk propadne«. To se je, kao što će se docnije videti, i obistinilo.

Sarajevo je izgledalo kao da se nalazi u ratnom stanju. Ulicama su stalno krstatile policijske patrole. Nekoliko štrajkbrehera, njih oko osam, koliko ih je u početku bilo, čuvala je policija na poslu i svako veče pratila kući. To su bile svakidašnje senzacije Sarajeva u veče, jer je ona uvek privlačila nove znatiželjnike. Jedan momenat te senzacije snimljen je tada na foto-grafskom aparatu i mi ga ovde donosimo za karakteristiku. Međutim, nije ostalo samo na uveseljavanju. Kada je policija, u utorak 19 jula, pratila četvoricu štrajkbrehera kući sa posla, počeli su sa strane »znatiželjnog sveta« padati razni povici. To je policiju nerviralo i ona je jurnula na »nelegalnu pratnju« i udarala sabljama koga je pre stigla. Ovi su udarci stigli i drugove Stj. Brkovića, I. Trtnja i Krulja, koje je policija, pošto su bili radnici i po njenom mišljenju nepozvani pratoci, odvela u zatvor. Zlostavljanja nad drugom Brkovićem i Trtnjom, nastavljena su i u zatvoru. U tom divljaštvu naročito se istakao neki Rudolf Rajković, policijski »Wachtmajstor« i po zlu čuveni Marinović, koji je inače protiv radnika uređovao samo sabljom. Ova su dvojica svojim potčinjenima naređivali: »Udrite, ne žalite, (Rajković) ja sam žedan njihove krvi«. Povodom ovih događaja, koji su izazvali veliko uzrujanje u celom gradu, podneo je narodni poslanik pokojni Petar Kocić, a docnije i Milan Šrškić, u bosanskom Saboru interpelaciju na vladu, a drugovi socijalistički poslanici u bečkom parlamentu.

Borba se zaoštrila. Dok je u prvo vreme bilo malo štrajkbrehera, docnije se njihov broj povećao pridolaskom radnika iz Travnika i okolice, koje je vrbovala takozvana »organizacija radnika Hrvata« i radnika iz Vojvodine. Veliki broj radnika

Štrajk građevinarskih radnika u Zagrebu od 1. 7. 1910.
 Grupa radnika i izaslanika koji su stupili u štrajk protiv uvođenja do konačne pobijede

Grupa građevinarskih radnika, koja je, od 800 radnika koji su 1910 god. stupili u štrajk, ostala pri završetku štrajka

je, međutim, čim je štrajk otpočeo, napustio Sarajevo, i to odlazanje je stalno trajalo. Samih italijanskih radnika (većim delom iz Istre) otputovalo je prvih dana štrajka oko 200, tako da je do završetka štrajka ostao samo broj, čiji fotografski snimak donosimo na str. 31.

Četvrte nedelje štrajka pokušani su pregovori, ali bez uspeha. Posle toga poslodavcima je uspjelo da dobave još jedan broj radnika iz Vojvodine, koji su, da bi bili zaštićeni od napadaja, spavali na samim gradnjama. Jednu su več, posle isplate, napravili mali izlet u javne kuće i to ih je skupo koštalo.

Štrajkačima su se davale redovne pomoći, po jednu krunu na osobu. Prilozi su stizali sa svih strana. Ali i pored svega toga, zadnjih dana štrajka počelo se oskudevati sa parama. Opasnost, da će štrajk propasti usled pomanjkanja para i sve većeg broja štrajkbrehera, bivala je iz dana u dan sve veća. U akciju je onda jače stupila mlada avangarda pokreta, koja štrajkbreherima, gde god bi ih našla, nije dala mira. Policijske mere sigurnosti bile su pooštrene. Tako je policija jednu več, kada je mlada avangarda pokreta održala sastanak u pevačkoj sali u Radničkom domu, upala u Dom i izvršila raciju. Policija je na vreme primećena i jedan od članova garde, danas ugledni obrtnik u Sarajevu, setio se jadu. Brže otvori ormar i prisutnima podelio pevačke note. Kad je policija rupila u sobu, koja je bila u dvorištu na prvome spratu, i upitala šta je to, odgovoreno joj je: »pa vidite šta je, pevačka proba«. Okrenuše se i odoše. Posle toga sakupljeni su nastavili većanja, koja su doprinela tome, da je vladin poverenik posredovao između obih, u borbi već iscrpljenih stranaka, i njegovim posredstvom, štrajk je, u petak 2 septembra završen. Na pregovorima sklopljen je novi radni ugovor, koji je do konca 1910 godine utvrdio 9 i po satno radno vreme, a za godinu 1911-tu, 10 satno radno vreme. Minimalne plate ustanovljene su za 1910-tu po satu: za I kategoriju 70 helera, II kategoriju 65 helera, a za treću 50 helera. Za 1911-tu godinu, ta se plata povisila za 3 helera po satu za svaku kategoriju.

Rad je otpočeo tek 5 septembra.

Neka je i danas, i ovom prilikom, čast grupi tadanje mlade pokretske generacije, koja je, sama, bez ičije inicijative, doprinela najveće žrtve uspehu u toj borbi. To nije bila samo borba građevinarskih radnika, već borba celoga pokreta; o uspehu te borbe u mnogo je zivisio dalji razvitak pokreta i njegovi daljnji uspesi. Sa tim uspehom se i danas još ponose stari članovi pokreta koji su još na životu, a na prvome mestu građevinarski radnici.

Žrtve poslodavačke nemarnosti posle završefka štrajka

Kada su radnici 5 septembra otišli na poslove koje su pre osam nedelja napustili, drugovi Stijepo Barač i Johan Pfičer, koji su u štrajku igrali vidnu ulogu (Barač je bio pretsednik štrajkačkog odbora, a Pfičer član istog), počeli su da nastave

Stjepan Barač

prekinuti rad na renoviranju fasade na monumentalnoj zgradi sarajevske opštine. Taj se rad obavljao na visećoj skeli, koja se pomoću dizalice (granika) dizala i spuštala. Oko 2 časa popodne, obojica su ispali iz skele i strmoglavili se na zemlju. Pfičer je glavom pao na kamenu ogradu i na mestu ostao mrtav, a Barač je u besvesnom stanju, polomljenih ruku i nogu, i nekoliko rebara, prevežen u bolnicu. Radnici su odmah dotrčali u Radnički dom da jave ovu strašnu vest. Osim ostalih, na lice mesta odmah je izašao i drug Raušer i tu je odmah konstatovana krivica nesreće. Jedna dizalica bila je pokvarena, zupci točkova valjka nisu dobro uklapali, usled čega se valjak naglo odmotao i jednu stranu skele spustio, tako da su pomenuti drugovi upravo izbačeni iz skele. Tražena je odmah sudska komisija radi uviđaja. Kako, međutim, sudska komisija do u veče nije došla, neki su drugovi izrazili sumnju da bi preduzeće (Horvath i Scheidig)

po noći moglo ukloniti kvar na dizalici, i na taj način ukloniti krivicu za nesreću, pa su se rešili, da po noći čuvaju stražu na mestu nesreće, da niko ne bi šta dirao dok ne dođe sudska komisija. Za svaku sigurnost, drug Raušer je isto veče na mesto nesreće doveo Dr. Vladu Andrića, koji je tada radio kod advokata Dimovića kao koncipijent, da kao branitelj unesrećenih odmah sam utvrdi krivicu. Sutradan, sudska komisija je

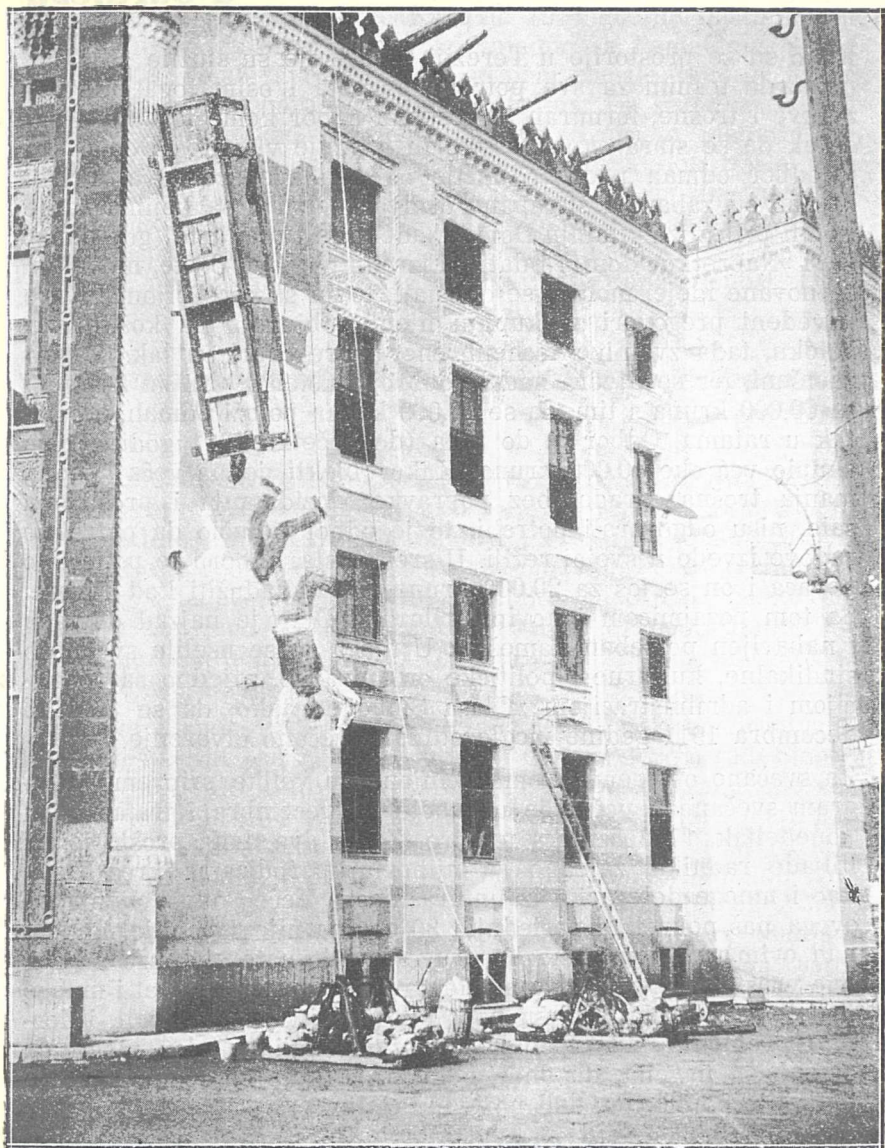

Jožan Pfičar

pomoću stručnjaka utvrdila krivicu za nesreću i stvar je predana sudu na krivični progon i otštetni zahtev za unesrećene. Ali koja vajda. Organizacija je izgubila dva svoja najbolja druga. Dok je drug Pfičar ležao mrtav smrskane glave, ostavljajući iza sebe ženu i dvoje zlatne, nejake djece, dotle se drug Barač, previjajući od bolova, borio sa smrću u bolnici. Niko nije očekivao da će ostati na životu. Međutim, on je ostao živ, ali za fizički rad nesposoban. Druga Pfičera je, treći dan po nesreći, ceo pokret otpratio na večni počinak.

Velika borba građevinarskih radnika tražila je, i posle njenog uspelog završetka, još žrtava i to najdragocenije. Tragičnijeg slučaja teško je naći u istoriji radničkog pokreta.

Sudskom parnicom, koja je trajala tri godine, pošto onda osiguranja za slučaj nesreće još nije bilo, porodici pokojnog druga Pfičera dosuđena je renta, a tako i drugu Baraču, koji i danas još, živ, tavori kao gostioničar u Tuzli.

Pad Stjepana Barača i Jošana Pflčera iz viseće skele na zgradi opštine u Sarajevu

Kupovanje i otvaranje Radničkog Doma u Sarajevu

Kako su se prostorije u Tereziji ulici, koje su služile za Dom, pokazale tesnim za sve potrebe pokreta i osim toga bile nezdrave i trošne, formiran je poseban odbor kome je dato u zadatak da se stara oko nabavke ili gradnje vlastitog Doma. Taj je odbor odmah poduzeo akcije oko nabave sretstava. Priredivane su zabave i štampane osnivačke karte sa kojima su se kupili prilozi za gradnju Doma. Nađeno je i zemljište (gde danas stoji »Napretkov dom«) i dati na izradu planovi. Od te, na veliko zasnovane ideje, moralo se odustati, te su sa direkcijom Pivare povedeni pregovori za kupnju njenih objekata na koševskom potoku, tada zvanih »Aschenbrener«. Pregovori su lako i brzo završeni, jer se Pivara nadala dobroj mušteriji. Oni su kupljeni za 60.000 kruna s tim, da se 10.000 kruna polcži odmah, a ostatak u ratama. Odbor je do tada (do početka 1911 godine) bio skupio već oko 40.000 kruna. Kako objekti, jedna veća i jedna manja trošna zgrada, bez popravke, dozidivanja i proširenja sale, nisu odgovarali potrebi, to je odbor odlučio da potrebne radove izvede u svojoj režiji. U sred posla, odboru je ponestalo novaca i on se još za 20.000 kruna morao zadužiti kod Pivare. Sa tom pozajmicom i novim priložima Dom je najзад dovršen i nabavljen potreban nameštaj. U njega su se uselile sve naše sindikalne, kulturne i političke organizacije, zajedno sa redakcijom i administracijom »Glasa Slobode«, tako, da se 15 i 16 decembra 1911 godine moglo održati svečano otvorenje.

Za svečano otvorenje Doma učinjene su velike pripreme. Program svečanosti počeo je u subotu 15 decembra i trajao do u ponedjeljak, 17 decembra u jutro. Za ta dva dana prošlo je na hiljade radnika, zajedno sa njihovim porodicama kroz Dom, kao i mnoge delegacije iz unutrašnjosti. Većeg oduševljenja od ovoga naš pokret za poslednjih 30 godina nije zapamtio. Radost nad ovim uspehom, mnogim drugovima je naterala suze na oči. Sve prostorije Doma nisu mogle da prime croman svet i mnoge prijatelje pokreta, koji su u početku u njemu sarađivali, i docnije promenili svoj socijalni položaj. I oni se nisu mogli da otrgnu od nagona, da dođu u kuću, za koju su i oni, kako je tada bilo popularno, dali po jednu ciglu.

Svečanost otvorenja Doma krunisala je petgodišnje napore pokreta da dođe do svoga krova, gde će se, u svojoj kući, slobodnije moći kretati i razvijati.

Kako su obaveze pokreta prema pivari bile velike, akcija za kupljenje priloga nastavljena je i dalje posle otvaranja Doma. Ali i usuprot svega toga, rate otplate duga nisu se mogle pla-

titi na vreme, ni u iznosu u kome su bile određene. Tome je u mnogo doprinela kriza, koja je povodom balkanskog rata 1912/1913 godine nastupila. Kada je 1914 godine nastupio rat, dug u pivari za dom iznosio je, zajedno sa kamatama, 60.000 kruna. Za vreme rata, rate duga se nisu plaćale, tako da je dug do svršetka rata narasao na 80.000 kruna. Da se pivara strogo držala ugovora, Dom bi zalegao za dug. Pivara je, međutim, na naše molbe, dozvoljavala pričeke na otplatu, dok posle rata, 1918 i 1919 godine nismo došli u mogućnost, da dug, posle ratnim krunama, u dve rate otplatimo. Tako je pokretu sa vrata pao teret, koji ga je stalno mučio i pritiskivao. Sa ovim Domom, naš se pokret, kakav je takav je, i danas ponosi.

Raspust organizacija i zatvaranje Doma 1913 godine

Radi zapletaja na Balkanu, došlo je 1912 godine do rata između balkanskih država s jedne i Turske s druge strane, koji, u maju 1913 godine, radi osvajanja Skadra po Srbiji i Crnoj Gori, u malo nije doveo do rata i sa Austrijom, koja je za vreme balkanskog rata postepeno mobilisala, tako da je u oči Skadarske krize u Sarajevu bilo skoncentrisano oko 100.000 vojnika. Sarajevo je tada ličilo na veliki vojnički logor. U to vreme bile su skućene sve akcije pokreta.

Proslava 1 maja 1913 godine održana je u vrlo mučnoj situaciji i napetosti. Rat Austrije sa Srbijom i Crnom Gorom radi Skadra svakog se dana očekivao. Ali i pored svega toga, niko se nije nadao, jer zato nije bilo povoda, da će Vlada izvršiti udar protiv sviju srpskih kulturnih, humanih i sportskih društava koja su tada postojala, i protiv naših organizacija. Sasvim nečujno, kada je kriza rata bila na vrhuncu, vlada je u noći od 2 na 3 maja izlepila po gradu objavu o zavedenju iznimnog stanja u zemlji i sistirala pojedine odredbe Ustava. Tom objavom raspustene su pored srpskih društava i naše organizacije. Jedino »Glas Slobode«, koji je već tada izlazio tri puta nedeljno, nije bio zabranjen, samo je cenzura pooštrena. Drug Žemva je prvi 3 maja u jutro ugledao vladinu objavu i u trku o njenom sadržaju obavestio odgovorne funkcionere pokreta. Čim su ovi stigli u Dom, u 8 časova u jutro, u Dom je već stigla i policija sa organima vlade, tražeći predaju imovine i arhive organizacija. Za vreme predavanja »dužnosti« organima vlasti, u 9 časova pre podne u Dom je umarširao jedan ratni bataljon austrijske vojske i lepo se smestio u Domu. Izgledalo je, da je osmogodišnji napor pokreta ovim potezom uništen. U to su valjda bili uvereni organi vlasti, što dokazuje ovaj primer: Kada je

završena predaja imovine i arhive organima vlasti, jedan od zvaničnika vlasti upitao je ciničkim gestom druga Raušera, da li mu je žao što se mora rastajati sa pokretom. Ovaj mu je, smešći se, odgovorio, da mu nije žao, rekavši: »Varate se, gospodo, ako mislite, da je radi toga, što radnicima odnosite arhivu i siromašne kase njihovih organizacija, radnički pokret propao. Ne! Sve dotle, dok bude potlačenih, obespravljenih i izrabljivanih, sve dotle će postojati radnički pokret, ma u kojoj formi. Nosite vi gospodo pečate i arhivu, proletere, koji su stvorili organizaciju, ostavili ste, organizaciju sačinjavaju oni a ne pečati«. Čutanje i pakovanje arhive bio je odgovor zajedljive gospode.

»Glas Slobode« je, međutim, posle prekida od 8 dana, nastavio izlaženje, smestivši se privremeno u Sušicu ul. br. 10, žigošući i dalje režim koji je vladao.

Rad na obnavljanju organizacija posle raspusta

Čim su socijalistički poslanici u bečkom parlamentu iz novinskih vesti saznali za događaje u Bosni, za raspust naših organizacija, odmah je, sada već pokojni socijalistički poslanik Antonin N e m e c, seo na voz i došao u Sarajevo, da pokupi potrebne podatke za intervenciju kod tadašnjeg zajedničkog ministra finansija B i l i n s k o g i za interpelaciju na austrijsku vladu u Parlamentu. Jednovremeno je socijalistički poslanik Dr. Viktor A d l e r telegrafski tražio izveštaj o događajima. Drug N e m e c se začudio kada je došao u Dom i u njemu zatekao vojsku. Iza toga su usledile intervencije i interpelacije u Parlamentu u Beču, i intervencije kod zemaljskog poglavice, đenerala P o t i o r e k a u Sarajevu.

Posle ovoga, vlada je 15 maja, pošto je nađeno rešenje po Skadarskom pitanju, ukinula izvanredno stanje u Bosni, ali ukidanjem izvanrednog stanja nije bio ukinut raspust naših organizacija, i vojska je i dalje ostala u Domu. Napomenuti treba, da nisu bile raspuštene organizacije samo u Sarajevu, već u celoj Bosni i Hercegovini. Intervencije su u Beču i dalje vršene i vlada je najzad obećala da će našim organizacijama ponovo dozvoliti rad, samo se uhvatila za neke pravne formule, po kojima organizacije, za ponovnu dozvolu rada, moraju podneti nova pravila na odobrenje, pošto pravila, jednom već raspuštenih organizacija, ne mogu više vrediti. To je, međutim, kako smo docnije videli, imalo za tendenciju da sa novim pravilima delokrug rada organizacijama skući. Vojska je najzad 23 maja

ispraznila Dom i predala ga upravi Doma, koja ga je, pošto je od vojske opustošen, morala iznutra dati popraviti, obojiti i očistiti. Pola mlade nasade u bašti Doma, koja je od onda ostala krnjava, bilo je upropašteno. Jednovremeno je organizacijama vraćen novac i zaplenjena arhiva, i privremeno im dozvoljen rad dok se ne odobre nova pravila. Na brzu ruku, bez velikih demokratskih procedura, izrađena su nova pravila za Glavni radnički savez i sve sindikalne organizacije i njihove podružnice, i predata vladi na odobrenje. Međutim, vlada nova pravila nije htela odmah odobriti, već je tražila izmenu mnogih odredaba u njima, koje su išle zatim, da delokrug rada organizacijama skuće i da ih svede na najobičnija humana i potporna društva. Morale su ponova da zaredaju intervencije socijalističkih poslanika kod ministarstva u Beču, kojima je poslat ceo elaborat sa novim pravilima, na osnovu kojih je vlada u Sarajevu, od nadležnog ministra u Beču, dobila uputstva za odobrenje novih pravila. I tek nakon ovoga, vlada je 7 avgusta 1913 godine odobrila nova pravila, prema kojima su se sve organizacije, pa i Savez građevinarskih radnika sa njegovim podružnicama, na novo morale konstituisati.

Glavni Radnički Savez konstituisao se prema novim pravilima ponova, na kongresu 1 novembra 1913 godine. Savez građevinarskih radnika, i ako je raspustom i ratnim zapletajima na Balkanu bio pogođen, jer je građevna radinost umanjena, brojao je tada, zajedno sa svojim podružnicama, 1114 članova i bio najjača organizacija u sklopu Glavnog radničkog saveza. Iako krizom pogođen, sve se više osećala potreba za proširenjem »Glasa Slobode«, koga je odlično uređivao drug Sreten Jakšić, i koji je bio stekao veliku popularnost. Zato je, sa svršetkom rata na Balkanu, 1 avgusta 1913 proširen na dnevno izlaženje. Naše su organizacije, po završetku rata i po odobrenju novih pravila pregle na nov rad oko popravke polozaja radnika. koji se usled ratne krize, porastom skupće, u mnogo bio pogoršao.

Naš pokret je inače, za vreme krize usled Balkanskog rata, mnogo trpio od policijskih stega i progona. Austro-ugarski vlastodršci počeli su ozbiljno da strahuju od probuđene narodne svesti i oni su »ustavne slobode« sve više skućavali. U toj, vrlo zategnutoj i mutnoj političkoj atmosferi nastupila je 1914 godina i događaji koji su svima nama poznati.

Svefski rat 1914-1918 godine

O radu naših organizacija u tome periodu nema se šta mnogo da kaže. Čim je Austrija navestila rat Srbiji, veći broj naših članova pozvat je odmah u vojsku, i kako se rat sve više proširivao i produljavao, broj članova se, daljnjim pozivima u vojsku, sve više smanjivao, tako da je rad organizacija, kojima je delokrug rada za vreme rata bio potpuno skućen, koncem 1914 godine potpuno zamro i Dom u Sarajevu opustio. Jedino su se organizacije železničara i grafičara sa umanjenim brojem članova donekle održale. Radnički dom je onda, 1915 i 1916 godine, više puta služio za regrutaciju novih vojnika i opštinski žitni magacin. Tek posle ruske revolucije 1917 godine, dok je rat još trajao, počelo se opet osećati življe strujanje u Domu. »Glas Slobode«, koji je 6 oktobra 1914 godine morao obustaviti svoje izlaženje, počeo je 30 juna 1917 godine ponova izlaziti, a uporedo sa njegovim ponovnim izlaženjem ponova su počele oživljavati organizacije, naročito u preduzećima koja su bila militarizovana i koja su forsirano radila za potrebe vojske. Tako se 3 februara 1918 godine već mogla da održi Zemaljska sindikalna konferencija obnovljenih organizacija i proslava Prvog Maja. Rad organizacija je oživio i ako rat još nije bio završen.

Rat je organizacijama nametnuo sasvim nove zadatke. Položaj radnika, koji nisu bili pozvani u vojsku, a koji se u militarizovanim preduzećima sve više povećavao, bivao je iz dana u dan sve teži. Radi toga je vlada bila prinuđena da za rešavanje sporova između radnika i preduzeća, koja su bila militarizovana, zavede takozvane žalbene komisije, koje su imale pravo izvršne odluke (presude) u sporovima između radnika i preduzeća. Član te komisije, koja je bila obrazovana kod vlade, kojoj je bio predsednik jedan viši generalštabni oficir, bio je i drug R a u š e r, koji se pred konac 1917 godine vratio iz vojske. Ova je komisija, u više slučajeva, sa mnogo uspeha zaštitila interese radnika i uvažavala njihove žalbe. Radnički dom je naročito 1918 godine oživio. Kako su dugotrajnim ratom iscrpljene sve rezerve na životnim namirnicama, vlada je i civilnom stanovništvu ograničila potrošnju izvesnih artikala, naročito hlebu, zavodeći doznake, koje nisu dostajale za život. Za lakšu prehranu i suzbijanje skupoće, koja je usled nestašice mnogih artikala potrebnih za život stalno rasla, vlada i opštine obrazovale su takozvane aprovizacione komisije, u kojima su uzeli učešća i predstavnici našega pokreta. Osim ovoga, pred naš pokret pojavilo se i pitanje pomoći familijama onih, čiji su hranitelji bili povučeni u vojsku. Rezervističke žene, kako im je tada bio popularan naziv, nastupale su sa zahtevom da im se povise pomoći koje su nedostajale za život. Kome da se

obrate, Radničkom domu. Radnički je dom postao neobično živ, često puta opsednut od žena koje su se u svim svojim nevoljama obraćale Radničkom domu. Od takozvanih humanih ustanova, gotovo nigde traga nije bilo. Sve te potrebe i nevolje, pretstavnici našega pokreta, drugovi Sreten Jakšić, Franjo Raušer i Ivan Gregurović, iznosili su u vladinom »Aprovizacionom Savetu«, kao u kakvom parlamentu, često puta sa dobrim uspesima.

Za uspešniju akciju po svim pitanjima koja su se ticala rezervističkih žena i sirotinje uopšte, rezervističke žene su obrazovale odbor, kome je na čelu bila drugarica Vilma, žena Ivana Janderke tesarskog radnika. Ona je tada bila najpopularnija žena Sarajeva i okolice, kao i što je Radnički dom, na koga danas, na žalost, mnogi reže, bila najpopularnija kuća u Sarajevu.

Proj članova naših organizacija rapidno se dizao, naročito iza svršetka rata, tako da se do konca 1918 godine na teritoriju Bosne i Hercegovine popeo na 15.000 članova, a 1 maj 1919 godine dočekan je sa 25.000 članova. Broj, koga naše organizacije, ni pre ni posle toga nisu više imale.

Rat je koncem oktobra 1918 godine završen. »Glas Slobode« je 2 novembra izašao kao prva necenzurisana novina u Bosni i Hercegovini, i objavio nacionalno oslobođenje ovim rečima: »Mi, radnici na Slovenskom Jugu, bili smo ne samo socijalno, već i nacionalno zarobljeni. Austrija, koja nas je bila nacionalno zarobila, propala je. Mi Jugosloveni postajemo nacionalno slobodni: državni oblici te slobode biće samostalna Jugoslovenska država.« Odmah zatim, u drugom broju, 4 novembra, »Glas Slobode« je doneo ovo upozorenje upućeno radnicima i građanima: »Svak, ko raspaljuje mračne i srednjevekovne verske svade i širi misao osvete među pravoslavnim, muslimanima i katolicima; svak, ko raspaljuje reakcionarne šovinističke mržnje među Srbima i Hrvatima, — neprijatelj je slobode i narodne budućnosti. Suzbijajte drugovi ove reakcionarne srednjevekovne borbe«.

Nažalost, mi od ovoga ni danas nismo daleko. Šovinističke mržnje i danas još postoje, i one su u pojedine tabore za sobom povukle i veliki broj radnika, gde se otuđuju od svojih životnih interesa.

Burno posleratno vreme

U istoriji razvitka radničkog pokreta u ovim krajevima, u kome su građevinarski radnici uzimali vidnog učešća, 1918 i 1919 godine vrlo su značajne i poučne. Posle sloma Austrije u svet-skom ratu i ujedinjenja jugoslovenskih krajeva u Jugosloven-sku državu, nastala je nova era borbi i života. Radnički pokret je pod uticajem skupoće i ruske revolucije naglo nabujao i isti-cao mnoga pitanja na dnevni red. Apsolutistički režim je bio pao. Narodna Veća, koja su ad hoc bila organizovana vodila su privremeno poslove do konstituisanja države, obećala su narodu punu slobodu. Osamsatno radno vreme palo je, sa vrlo malo borbe i otpora poslodavaca, radnicima u nedra kao zrela kruška. Tarifni pokreti za povišicu plata radi naglog pada vrednosti novca nicali su kao pečurke iza kiše. Nisu bili retki štrajkovi i tarifni pokreti u kojima je tražena stopostotna povi-šica plata, a negde i više. Sve je to, u prvom naletu, išlo glatko. Čim se državna egzekutivna vlast učvrstila, stegle slobodnom razvitku pokreta sve su se više stezale. To je unosilo neraspoloženje među radnike, koga su buntari hteli da iskoriste u svoje političke ciljeve. Dok je pre rata u našem sindikalnom pokretu prevladivala socijalistička ideja i dok su se oba dela pokreta, sindikalni i politički, međusobno popunjavali u socijalnim i eko-nomskim borbama, taj se drugarski međusobni odnos, stvara-njem komunističkih ćelija, a docnije i komunističke partije, ne samo znatno izmenio, već uneo najpre nesuglasice, a docnije između pojedinih organizacija i neprijateljski stav. Veliki deo pokreta skretao je sve više na levo, radi čega su mnoge akcije pokreta teško uspevale.

Čim je obrazovana centralna vlada u Beogradu, ukinuta su Po-krajinska Narodna Veća i obrazovane Pokrajinske vlade. Pokra-jinska vlada za Bosnu i Hercegovinu otpočela je odmah, kako je pre toga Narodno Veće obećalo, sa donošenjem socijalno-političkim naredbama. 26 marta 1919 godine održana je kod Pokrajinske vlade u Sarajevu anketa, čiji je rezultat bio naredba o osamsatnom radnom vremenu, zatim naredba o odnošaju između radnika i poslodavaca, o Berzi rada i radničkim povere-nicima. Docnije je centralna vlada donosila Uredbe po tim pi-tanjima. Osim toga, 1 februara 1919 godine, održana je kod mi-nistarstva socijalne politike u Beogradu anketa po osnovi zakona za osiguranje radnika za slučaj bolesti, nesreće, starosti i smrti.

Još pre donošenja Naredbe o 8-satnom radnom vremenu, gra-đevinarski radnici u Sarajevu su tarifnim ugovorom od 19 marta 1919 godine dobili 8-satno radno vreme, koga su uživali samo do 1922 godine, kada je zakonom o zaštiti radnika u građevi-narstvu dozvoljeno 10-satno radno vreme. Građevinarski bi radnici, možda, i usuprot toga što je na građevinskim rado-

vima po zakonu bilo dozvoljeno 10-satno radno vreme, zadržali 8-satno radno vreme, da onda, kada je zakon stupio na snagu, nisu bili bespomoćni.

Početkom 1919 godine otpočeli su odmah i radovi na ujedinjenju do tada samostalno postojećih organizacija u pojedinim pokrajinama države u jedinstvene Saveze za celu zemlju. Kada su dovršeni predradovi, sazvan je za katolički Uskrs u Sl. Brodu partijski i sindikalni kongres. Vlada je međutim održavanje kongresa u Sl. Brodu zabranila, i najzad, posle mnogih intervencija, dozvolila da se održi u Beogradu. Ovome kongresu prethodio je likvidacioni kongres Glavnog radničkog saveza za Bosnu, koji je održan 17 aprila u Sarajevu. Sindikalni kongres ujedinjenja održan je 23 aprila u Beogradu uz veliko oduševljenje ogromnog broja delegata iz cele zemlje. Komunistički uticaj na pokret, u veliko se tada već osećao. Sarajevske je delegate, kada su se vratili sa kongresa, na stanici u Sarajevu, dočekala ogromna masa radnika sa muzikom »Sloboda« na čelu. Oduševljenje nad izvršenim ujedinjenjem na kongresu bilo je ogromno. Ali ne za dugo. Najavljenju proslavu 1 maja vlada je zabranila. Ogorčenje, koje je radi toga obuzelo mase, nije se moglo obuzdati i u oči 1 Maja 1919 godine došlo je radi toga u Sarajevu do protestnog generalnog štrajka. Bez ikikvog povoda i očekivanja, vlada je pomoću vojske zauzela Radnički dom, a policija je pohapsila veliki broj radnika, a među njima 17-toricu najviđenijih funkcionera, koji su predani vojnom sudu pod sumnjom da su spremali prevrat. Kao dokumenta zato, služili su islednoj vlasti osim štrajka i letaci i brošure koje su takozvani »Pelagićevci« tajno delili. Zatvaranje Domova i organizacija, kao i hapšenje pojedinih drugova vršeno je i u unutrašnjosti Bosne 1 Maja i idućih dana. Računa se, da je tih dana u celoj Bosni pohapšeno oko 2000 radnika, a 30 funkcionera je predato vojnom sudu.

Nastala je vrlo mučna situacija. Dok su vodeći funkcioneri pokreta, ležali u vojnim zatvorima pod isledenjem, dotle su funkcioneri, koji su ostali na slobodi, odmah poduzeli korake kod vlade u Sarajevu i Beogradu, da se organizacijama dozvoli daljnji rad i pohapšeni drugovi puste na slobodu. Naročito se po tom pitanju zauzeo drug Dragiša Lapčević, koji je obilazio drugove, koji su ležali u vojnom zatvoru i vršio intervenciju kod vojnih vlasti, da se zatvoreni funkcioneri puste na slobodu. Radnici, koji su povodom događaja od 30 aprila i narednih dana bili pohapšeni, puštani su postepeno na slobodu, kao i veliki broj onih, koji su bili internirani u Višegradu. Vlada je najzad, 16 juna 1919 godine, ponovo dozvolila rad sindikalnim organizacijama i otvorila Domove. Nad funkcionerima, koji su bili predani vojnom

sudu, vršeno je i dalje isledenje i veći deo sarajevskih funkcionera pušten je tek 24 avgusta iz zatvora, pošto rezultati istrage nisu dali nikakvog materijala da se optuže.

Organizacije su se posle ovoga, u početku dosta teško, ali docnije naglo opet počele podizati. Rad na ujedinjenju organizacija nastavljen je. Savez građevinarskih radnika činio je pripreme za svoj kongres ujedinjenja. No, pre nego što će se kongres održati, građevinarski radnici u Sarajevu bili su prisiljeni da u oktobru 1919 godine stupe u obranbeni štrajk. Ovaj je štrajk međutim, blagodareći velikoj slozi radnika, trajao samo 4 dana. Građevinarski radnici su ne samo obranili dotadanje uslove rada, već su ih donekle još i popravili.

Kongres ujedinjenja pokrajinskih organizacija građevinarskih radnika u jedan Savez za celu zemlju, održan je 7 i 8 februara 1920 godine u Slav. Brodu. No na taj kongres nisu došle organizacije građevinarskih radnika iz Hrvatske i Slovenije te je bez njih izvršeno nepotpuno ujedinjenje. U vezi sa odlukama kongresa održana je 14 marta 1920 godine likvidaciona skupština u Sarajevu, koja je odobrila odluke kongresa ujedinjenja. Posle toga nastavljena je akcija da i organizacije iz Hrvatske i Slovenije pridu ujedinjenju. To nije uspelo. Uticaj komunista na sindikalni i partijski deo pokreta bio je sve veći, a sa njim i trzavice u pokretu po pitanju njegove orijentacije. Naročito posle partiskog kongresa, koji je održan od 20 do 25 juna u Vukovaru, komunisti su se otimali za uticaj u sindikatima. Radi toga su se odnosi u sarajevskom radničkom pokretu, odnosno u bosanskom, pa i u ostalim pokrajinama bili toliko zaoštrili, da je pokretu pretio otvoreni rascep. Ujedinjenje i tako nije bilo potpuno, jer su izvan ujedinjenja ostali Slovenci i deo pokreta koji se kupio oko Općeg Radničkog Saveza. Tako su se drugovi koji danas reprezentuju naš sindikalni pokret Ursa našli u procepu. Naročito je njihov položaj bio gotovo neodrživ posle velikog uspeha komunista u izborima za konstituantu u novembru 1920 godine. Veliki broj drugova iz Sarajeva, koji su osnovali i podigli radnički pokret u Bosni, koji su i posle vukovarskog kongresa ostali u partiji, iako se sa njezinom taktikom i orijentacijom nisu slagali, izbegavajući rascep, najzad su isključeni iz partije. Veliki deo sindikalnog pokreta pao je pod komunistički uticaj i trvenja u pokretu bila su stalno na dnevnom redu.

Ipak, i ako partijskim rasprama unutar oslabljeni, građevinarski radnici u Sarajevu stupili su 11 oktobra 1920 godine u delomični štrajk radi odbrane pokušaja sa strane preduzimača, da se produži radno vreme i zavede omraženi sistem rada na akord. Ovaj je štrajk trajao punih 11 nedelja i završen 22 decembra sa uspehom. To je bio i poslednji štrajk građevinarskih radnika do danas.

Udar vlade na radnički pokret

Za vreme i posle izbora za konstituantu, komunisti su bili razvili veliku akciju u celoj zemlji. Ta akcija je uplivala na bosanske rudare, koji su se sa direkcijom državnih rudarskih preduzeća nalazili u pregovorima za nov tarifni ugovor. Kako na pregovorima nije moglo doći do sporazuma, rudarski su radnici u Bosni (a delom pre toga i u Slovenačkoj) 21 decembra 1920 godine stupili u štrajk. Rudarska su preduzeća, upravo na katoličke božićne praznike, deložirali rudare iz njihovih stanova u kolonijama. Situacija je bivala svakim danom sve teža i opasnija, dok najzad, u oči Nove Godine, nije došlo do vladine »Obznane«, kojom su raspuštene sve naše organizacije i njihovi domovi pozatvarani. Raspuštena je, razume se, i organizacija građevinarskih radnika. Izgledalo je, da su dugogodišnji naponi i borbe, velike žrtve koje su za to vreme podnošene za popravak radničke klase, bile uzaludne i propale.

Ponovan rad na obnovi organizacija

Po četvrti put od njihovog osnivanja, ponova je morao otpočeti rad na obnavljanju sindikalnih organizacija, pa tako i organizacije građevinarskih radnika. Ideja ujedinjenja pretrpela je raspustom veliki gubitak. Redovi radnika su bili demoralisani. Radnici su se, razjedinjeni, krvili u međusobnim, bratoubilačkim borbama. Radnički pokret je, ne samo kod nas, već u celom svetu preživljavao tešku krizu radi unošenja komunističkih teza u njega. Poslodavci su iskoristili to stanje i počeli pogoršavati uslove rada. Rad na obnovi organizacija bio je stoga neobično težak.

Iz ruševina, koje su ostale posle »Obznane«, najpre se, 27 marta 1921 godine, konstituisala Socijalistička radnička partija Jugoslavije u Beogradu. »Glas Slobode«, koji je od 27 jula 1920 pa do »Obznane« bio u rukama komunista i po »Obznani« prestao izlaziti, ponovo je 14 maja počeo izlaziti. Redakcija mu se, privremeno, dok je Dom još bio zatvoren, nalazila u Čukovića ulici. Još predratni nameštenici pokreta, drugovi Sreten Jakšić kao urednik »Glasa Slobode« i Franjo Raušer kao sekretar Glavnog radničkog saveza, živeli su za to vreme od pozajmica. Drug Jovo Jakšić je u to vreme privremeno bio otišao za urednika »Radničkih Novina« u Beograd. U hotelu »Imperijal« održano je nekoliko međustrukovnih konferencija, koje su pored primanja izveštaja o akciji koja se vodila za obnovu organizacija, služile i za pročišćavanje gledišta, na kojim osnovama treba da se obnove organizacije.

Vlada je najzad, polovinom juna 1921 godine, ponova dozvolila rad sindikalnim organizacijama u okviru njihovih pravila. Poli-

cija je otvorila kancelarije sindikalnih organizacija u Radničkom domu u Sarajevu radi omogućavanja rada, dok su ostale prostorije i sala Doma i dalje ostale zatvorene. Glavni radnički savez za B. i H., koji je isto kao i drugi sindikati obnovio rad po starim pravilima iz 1913 godine, izdao je 21 juna 1921 godine proglas na radnike u Bosni i Hercegovini sa pozivom, da se opet okupe oko svojih sindikalnih organizacija, slobodnih i nezavisnih od ma koje partije, pa da produže započeto delo na ujedinjenju sindikata. Teškoće su, međutim, u radu oko obnavljanja organizacija bile ogromne. Dok se jedan deo radnika trudio da pomoću obnovljenih organizacija spreči daljnje pogoršavanje uslova rada, dotle je drugi deo, potstican ilegalnim komunističkim letacima, ometao obnavljanje organizacija, klevećući obnovljače. Na taj se način unosila još veća demoralizacija među nepućene radnike i stvarale teškoće obnovi organizacija.

Da Golgota radničke klase, preko koje ona ima da prede u svojoj borbi za bolje uslove života, bude još veća, Radnički dom u Sarajevu demoliran je u julu 1921 godine, i to povodom atentata na ministra Draškovića. Tom prilikom spaljena je gotovo sva arhiva organizacije građevinarskih radnika. Rad na obnovi organizacija ponovo je za neko vreme prekinut, jer je policija posle demoliranja Doma zapečatila kancelarije sindikata i u Dom postavila policijsku stražu.

Tek posle ponovnih intervencija kod vlade u Beogradu, Domovi organizacija su otvoreni i sindikati su opet mogli otpočeti rad. U međuvremenu, komunisti su počeli da stvaraju takozvane »neutralne sindikate« i dalje ometali rad na obnavljanju naših organizacija. Uporedo sa tim činjeni su i pokušaji da se stvore razne žute organizacije. Međutim, ti pokušaji tada, kao ni docniji, nisu uspeali.

Radnički sindikalni pokret u zemlji, po obnavljanju iza »Obznane«, grupisao se u Bosni oko Glavnog radničkog saveza, u Srbiji isto tako, u Sloveniji oko Strukovne komisije, a u Hrvatskoj oko Općeg radničkog saveza. Između ovih grupacija održana je 7 i 8 januara 1922 godine u Beogradu zemaljska sindikalna konferencija, na kojoj je došlo do ujedinjenja u jednu zemaljsku sindikalnu centralu pod nazivom Glavni Radnički Savez Jugoslavije, sa sedištem u Beogradu. U to vreme je organizacija građevinara u Sarajevu vodila najtežu borbu za opstanak, napadana sa svih strana, tako da je pala na 45 članova.

Posle rata, organizaciji građevinara priključili su se i moleri (soboslikari i ličilari), ali se i usuprot toga organizacija nije mogla da ojača, i više puta je poklecala. Redovi radnika strahovito su bili demoralisani. U tim teškim vremenima shvatili su ipak pojedinci; Fikajs Đuro, Bučar Karlo, Pahor Franjo, Mele Josip, Žižmund Jakov, Borović Jakov, Komarčevskij i drugi,

koji pod udarcima kleveta sa raznih strana nisu klonuli, već su, kad god je trebalo, podmetali leđa, a naročito drug Fikajs Đuro. To ističemo radi toga, što su mnogi članovi u teškim situacijama stalno otpadali od članstva, a mnogi od njih lutali i uskakali čas u jednu čas u drugu žutu organizaciju, koje su u opštoj demoralizaciji stvorene.

Kriza u organizaciji građevinara trajala je sve do maja 1925 godine, kada je na jednoj konferenciji donešena odluka da se

Jakov Borović,
sadani predsjednik

Savez, koji je bio umrtvljen, ponovo podigne. Uopšte, ceo se pokret od 1925 vidnije počeo pridizati i oporavljati, naročito pošto je među takozvanim ilegalnim »neutralnim sindikatima« nastalo previranje, posle koga je jedan deo (umerenije krilo, takozvana socijal grupa »Jedinstvo«) prešao našim organizacijama. Taj preokret u pravcu ozdravljenja pokreta, doveo je i do kongresa ujedinjenja, koji je održan 10, 11 i 12 oktobra 1925 godine u Beogradu, i na kome je centrala našeg sindikalnog pokreta dobila današnji naziv: Ujedinjeni Radnički Sindikalni Savez Jugoslavije. (URSS).

Sporovi u pokretu, međutim, i u suprot proširenog ujedinjenja, nisu prestali. Oni su čak šta više, pored napadaja sa strane levičara-komunista, potencirani još i plemenskim sporovima koji su kulminirali povodom ustavnog pitanja. Nacionalno-plemenski antagonizam gurao je radnike u razne šovinističke tabore, koji su ih ne samo odvajali od njihovih klasnih organizacija, već ih

šta više gurali u stav protiv radničkog klasnog pokreta. To plemensko podvajanje radnika, naš pokret, na žalost, i danas, pored ekonomske krize, vrlo teško oseća, a osećaju ga ponajteže sami radnici na svojoj grbači, na svojim životima.

U takvoj situaciji, organizacija građevinarskih radnika u Sarajevu, morala je 1927 godine obustaviti rad i nije ga, usuprot svih pokušaja, sve do 1930 godine mogla obnoviti. Tome je u mnogo doprineo i potpuni zastoj građevne delatnosti u Sarajevu. U to se vreme od organizacije građevinarskih radnika odvojila sekcija molera u zasebnu organizaciju, koja se kasnije priključila srodnom Savezu u Beogradu, kao što se je i Savez građevinarskih radnika, posle još jedne preživele krize u 1930-toj godini, 1932 godine ujedinio sa srodnim organizacijama drugih pokrajina u Savez građevinarskih radnika Jugoslavije, sa sedištem u Beogradu. Od toga vremena predašnji Savez građevinarskih radnika u Sarajevu, čini podružnicu ujedinjenog Saveza.

Usuprot toga, što je radnički pokret preživljavao tešku krizu, on se ipak postepeno oporavljao. To su najbolje pokazali izbori za Radničku komoru 1926 godine. Na tim izborima, za sarajevsku Radničku komoru, kandidati organizacija »Ursa« su izabrani bez protukandidacije. Inače se na socijalno-političkom polju nisu mogli polučiti vidniji uspesi, već se naprotiv cela snaga pokreta morala angažovati u odbranu socijalno-političkih tekovina, u odbranu postojećih socijalno-političkih zakona. Poslodavačke organizacije od unazad nekoliko godina vode akciju za reviziju socijalno-političkih zakona, na prvome mestu za reviziju zakona o osiguranju radnika. Smatrajući, da nije pogodno vreme za reviziju socijalno-političkih zakona, odnosno da bi njihova revizija u vreme privredne krize i političke reakcije mogla samo da ispadne na štetu radnika, naš je celokupni pokret ustao protiv revizije. I u svim ostalim pitanjima radničke klase, naš je pokret, usled njegove slabosti, gurnut u obranbeni položaj. Šta više, ja tvrdim, protivno onima koji, u nameri da bi u mutnome mogli da nađu računa za svoje problematične teze, govore kako je naš pokret kriv za današnji težak položaj radnika, da bi on još bio kud i kamo gori da se naš pokret, napadan i progonjen sa sviju strana, koliko je imao snage, nije odupirao reakcionarnoj najezdi. Funkcioneri našega pokreta, u nedostatku snage pokreta, morali su prosto da se prevrću izmišljajući puteve i sretstva kojima bi suzbili tendencije daljnjem pogoršavanju položaja radnika.

Poslednjih godina, osim nešto 1933 godine, bila je vrlo slaba građevna radinost u Sarajevu i unutrašnjosti. Radi toga se položaj građevinarskih radnika sve više pogoršavao. Osim produženja radnog vremena na 10 sati, nadnice radnika su stalno padale. Organizacija, oslabljena krizom, nije imala snage da

spreči nagli pad nadnica. U kakvom se položaju danas nalaze građevinarski radnici, spram položaja u kome su bili 1913 godine, najbolje pokazuje ovaj prikaz:

Mesečna potrošnja jedne radničke porodice

(čovjek, žena, dvoje dece)

	1913 g. krura:	1935 g. dinara:	1935 g. prema kvalitetu potrošene robe 1913 g. dinara:
3 kg šećera	3.—	48.—	48.—
45 kg hleba	9.—	135.—	135.—
1 kg pirinča	0.24	6.—	6.—
2 kg sapuna	0.40	24.—	24.—
1 kg sode	0.12	1.50	1.50
2 kg luka	0.24	6.—	6.—
12 kg krompira	0.72	6.—	6.—
3 kg pasulja	0.48	9.—	9.—
6 kg brašna	1.20	19.50	19.50
cikorija	0.20	7.—	7.—
pola kg kafe	1.20	24.—	24.—
3 kg masti	6.—	45.—	45.—
45 l mleka	5.40	112.50	112.50
45 jaja	1.50	22.50	22.50
1 l ulja	0.26	14.—	14.—
10 šibica	0.12	10.—	10.—
600 cigareta	12.—	120.—	300.—
stan	16.—	250.—	250.—
2 m uglja	2.—	68.—	68.—
pola m drva	4.—	45.—	45.—
$\frac{1}{12}$ cdela	4.16	108.30	108.30
$\frac{1}{4}$ veša	1.—	50.—	50.—
$\frac{1}{4}$ cipela	3.—	50.—	50.—
	72.24	1.181.30	1.361.30

Koeficijenti za istu potrošnju su 16.35, odnosno 18.84, ako se za osnovu uzima kvalitet robe sadašnje prema kvalitetu iz 1913 godine. Ako se za osnovu uzme vrednost zlata izlazi da je skupoća životnih potreba nadmašila vrednost zlata. Pad cena poljoprivrednih proizvoda, koji je očigledan u ovom pregledu, iščezava usled povećanih posrednih poreza, monopola državnih i monopola industrijskih proizvoda.

Pogoršanje položaja građevinarskih radnika i nesrazmeru mogućnosti održavanja standarda života, pokazaće upoređenje indeksa cena i radničkih nadnica. Radnici su pre rata svi bili obuhvaćeni kolektivnim ugovorom, po kome je za 9-satni radni dan nadnica jednoga radnika prosečno dnevno iznosila K 5.89. Prema sadašnjem ugovoru nadnica za 10-satni rad iznosi 50 dinara. Odbivši sezonsku neuposlenost i konjunkturalnu, koja je u predratno vreme bila neosetljiva, jedan građevinarski radnik prosečno je mogao u godini da napravi 172 nadnice, a njegov prosečni mesečni prihod iznosio je pre rata 84.42 di-

Sadani odbor podružnice Saveza građevinarskih radnika u Sarajevu

S leva na desno sede: Anton Holjub, Mijajlo Komarčevski, Jakov Borovljč, Franjo Raušer, Sebastijan Černi, Josip Velicki, Ivan Molar • S leva na desno stoje: Hussein Hodžić, Alojz Krivec, Karlo Brenner, Jožan Vajand, Alojz Fikals, Josip Dizdare, Franjo Dolinar, Aladar Markol i Drago Furdek

nara, a po sadašnjoj nadnici on teoretski iznosi 716.60 dinara. Radniku je, pre rata, preko nadnice preko svih fizioloških potreba ostajalo za kulturne potrebe i uštede 17.27 od sto od njegove celokupne nadnice. Sada radniku nedostaje 47.35 od sto da podmiri najosnovnije fiziološke potrebe svoje porodice. Da živi istim životom kojim je pre rata živio, radnik bi za vreme sezone morao da zaradi toliko da mu kroz godinu ostane svakoga meseca za život 1596.39 dinara. Usled smanjene nadnice i povećane skupoće života njegova realna nadnica pala je ispod polovine. Izgubila je punih 55.11 od sto.

Sva tragedija položaja građevinarskih radnika u punom svetlu pokazuje se istom kada se realno pokaže sezonska neuposlenost građevinarskih radnika, koja u celoj zemlji postoji od 1932 godine, kada je građevna delatnost u varošima katastrofalno pala. Građevinarski radnik prosečno u tim godinama kroz godinu napravio je 91 nadnicu i njihova prosečna mesečna zarada za svaki mesec u godini pala je na 379.10 dinara. Od mirnodopskog života radnik je izgubio 76.26 od sto.

Završna reč

Organizacija građevinarskih radnika u Sarajevu, danas se, dok ove retke pišemo, nalazi na putu oporavljanja. Predsednik podružnice, stari drug Jakov Borović, iskusni borac, ulaže mnogo truda da organizaciju podigne i da je osposobi za zadatke koji joj pretstoje. Od 1921 do ovamo, ona nije prekoračila broj članova od stotinu, ove godine taj broj znatno je povećan. Ona je posle 15 godina teške krize, u ovoj, jubilarnoj godini, došla u položaj da, ojačana, uspešnije može da brani interese svojih članova, građevinarskih radnika uopšte. Mesec avgust 1935 godine, kada je organizacija građevinara preduzimačima u Sarajevu podnela zahteve za povišicu plata i skraćivanje radnoga vremena, potseća mnogo na godinu 1905. Rezultat pregovora, koji su vođeni povodom podnešenih zahteva između predstavnika organizacije i preduzimača, bio je utvrđivanje minimalne plate za zidarske i tesarske radnike, kao i za pomoćne radnike. Inače je cilj, radi koga su podnešeni zahtevi poslodavcima, bio u tome, da se napravi brana daljnjem padanju i srozavanju nadnica. Taj je cilj postignut, i sada je na građevinarskim radnicima, ako misle da idu napred, da cementiraju svoju organizaciju i tako se sprema za buduće borbe koje ih čekaju. A polje rada je veliko, za poslednjih godina međusobne bratoubilačke borbe, zapušteno i korovom obraslo. Nadnice su, kao što smo gore prikazali, ne samo strahovito pale, već su u mnogo smanjeni i radni dani u godini. Osim toga, od nekadanjeg 8-satnog radnog dana došli smo na 10-satni radni dan, a gde nema kontrole i gde oko vlasti ne dopire, Bog te pitaj koliko se dugo

radi. Zadaci organizacije su, dakle, veliki i teški. Pre svega, treba podići moral među radnicima, koji je poslednjih godina strahovito pao i podići kod njih veru u organizaciju, i tako ih, duhovno i moralno osposobiti za uspešne borbe u buduće: za povratak izgubljenih tekovina i daljnje popravljjanje standarda života.

Neka tome cilju posluži i proslava, zajedno sa ovom spomenicom.

Na koncu još nekoliko napomena: Mnogi važni momenti iz istorije razvitka organizacije za poslednjih trideset godina, izostali su, prvo radi ograničenog prostora ove spomenice, i drugo radi toga, što je arhiva organizacije spaljena, pa smo najnužnije podatke, u koliko ih ima, uzeli iz arhive Glavnog radničkog saveza, a veći deo dao je pisac sam iz sećanja. Osim toga, organizacija građevinarskih radnika nije živila odvojeno od ostalog pokreta; ona je radila, živila i borila se zajedno sa ostalim organizacijama koje sačinjavaju naš pokret. Zato se o njenom radu nije moglo pisati, a da se ne pomenu i ostali važniji događaji kroz koje je ona prošla i borbe koje je ona vodila u zajednici sa celim pokretom, odnosno borbe, koje je vodio ceo pokret za nju i njene članove. Koliko su u tom pitanju pomenute pojedine faze kroz koje je prošao ceo pokret, one su uzete samo kao ilustracija teškoća kroz koje je pokret kroz poslednjih 30 godina prolazio. Sve faze, kroz koje je ceo pokret prošao, nisu mogle biti pomenute, a kamo li obrađene, jer bi nas to bilo odvelo u pisanje istorije celoga pokreta. Namerno nisu učinjeni nikakvi propusti, izuzev što nismo pominjali imena pojedinih drugova, koji su nekada u pokretu sarađivali, pa se onda otuđili, ili čak šta više radili protiv njega. Možda smo, kod ilustracije razvitka i događaja, gde su istaknuti pojedini drugovi kao svetao primer, nehotice izostavili ime po koga zaslužnog druga. Neka nam dotični drugovi, koji bi se eventualno radi toga našli povređeni, — oprostite, nije bilo sa namerom, već iz nedostatka sećanja.

Konačno, radi boljeg razumevanja, želimo još da istaknemo, da cilj ove spomenice nije samo u tome da u kratkim potezima prikaže razvitak jedne organizacije i da oživljava uspomene prošlosti, koja je bila časna, puna borbi, teških dana i mnogih radosti, već i u tome, da mlađoj generaciji, kao što smo u uvodu istakli, dade potstreka u radu, da kod nje probudi ljubav za zajednicu, da je očeliči za borbe koje joj pretstoje, i dužnosti koje treba da primi od starijih. Ako to postigne, onda je ona pogodila cilj radi koga se izdaje.

U to ime, drugovi, napred u borbu za bolji život i slobodu!

Sarajevo, u septembru 1935.

Franjo Raušer

Štamparija
„Bosanska Pošta“
Josip Bretler, Sarajevo
